

“Det skall diskuteras tills det sitter i ryggmärgen”

En kvalitativ studie om jämställdhet mellan könen inom småbarnspedagogiken

Martina Nordman

Examensarbete för Socionom(YH)

Utbildningsprogrammet för det sociala området

Vasa 2019

EXAMENSARBETE

Författare: Martina Nordman

Utbildning och ort: Det sociala området, Vasa

Inriktning/alternativ/Fördjupning: Småbarnspedagogik

Handledare: Ralf Lillbacka och Carita Blomström

Titel: "Det skall diskuteras tills det sitter i ryggmärgen"

En kvalitativ studie om hur lärare inom småbarnspedagogiken upplever jämställdhet mellan flickor och pojkar inom småbarnspedagogiken.

Datum 28.2. 2019

Sidantal 56

Bilagor 0

Abstrakt

Syftet med examensarbetet är att studera jämställdhet mellan könen samt könsnormer inom småbarnspedagogiken. Jag har studerat huruvida lärarna inom småbarnspedagogiken upplever jämställdhet mellan könen inom småbarnspedagogiken samt om de känner att de får det stöd de behöver för att kunna arbeta jämställt mellan könen.

I teoridelen behandlar jag begrepp som kön och genus samt huruvida eventuella skillnader mellan könen beror på biologiska, kognitiva eller sociala orsaker. Jag behandlar även normer och könsroller. I examensarbetet tar jag upp genusmedveten pedagogik och jämställda pedagoger.

Undersökningen är kvalitativ och genomfördes med hjälp av intervjuer som sedan sammanställdes och analyserades. I undersökningen deltog fyra lärare inom småbarnspedagogiken. Intervjuerna har gjorts på två olika daghem i Österbotten. Resultatet som framkom i undersökningen är att pedagogerna har viss kunskap i ämnet men att det ändå finns en osäkerhet då det kommer till att arbeta jämställt samt vidga könsroller för barn. Osäkerheten beror på att pedagogerna har för lite stöd från kommunen och därmed för lite skolning i ämnet.

Språk: Svenska

Nyckelord: Jämställdhet, Normer, Könsroller, Pedagogik

OPINNÄYTETYÖ

Tekijä: Martina Nordman

Koulutus ja paikkakunta: Sosiaalia, Vaasa

Suuntautumisvaihtoehto/Syventävät opinnot: Varhaiskasvatus

Ohjaaja(t): Ralf Lillbacka ja Carita Blomström

Nimike: Tästä on keskusteltava, kunnes asia on iskostunut selkärankaan

Laatua koskeva tutkimus miten varhaiskasvatuksen opettajat kokevat tyttöjen ja poikien välistä tasa-arvoa varhaiskasvatuksessa.

Päivämäärä 28.2. 2019 Sivumäärä 56

Liitteet 0

Tiivistelmä

Opinnäytetyön tarkoitus on tutkia sukupuolten välistä tasa-arvoa sekä sukupuoliorjeja varhaiskasvatuksessa. Olen tutkinut, mikäli varhaiskasvatuksen opettajat kokevat sukupuolten välistä tasa-arvoa ja mikäli he tuntevat saavansa tarvittavan tuen voidakseen työskennellä tasa-arvoisesti sukupuolten kesken.

Teoriaosassa käsittelen käsitteitä, kuten sukupuoli ja genus sekä sitä, mikäli mahdolliset sukupuolen väliset erot johtuvat biologisista, kognitiivisista vai sosiaalisista syistä. Käsittelen myös normeja ja sukupuolirooleja. Opinnäytetyössä käsittelen myös genustietoista kasvatustietoa sekä tasa-arvoisia pedagogieja.

Tutkimus on laadullinen ja suoritettiin haastattelujen yhteenvetojen ja analysoinnin kautta. Tutkimukseen osallistui neljä varhaiskasvatuksen opettajaa. Haastattelut on tehty kahdessa ei päiväkodissa Pohjanmaalla. Tutkimuksen tuloksessa ilmenee, että pedagogieilla on tietoisuus ja jokseenkin osaamista asiassa, mutta kuitenkin esiintyy epävarmuutta tasa-arvoisesti työskennellessä sekä sukupuoliroolien avartamisessa lapsille. Epävarmuus johtuu siitä, että pedagogieilla on liian vähän tukea kunnalta ja täten heillä on liian vähän koulutusta asiasta.

Kieli: Ruotsi

Avainsanat: Tasa-arvo, Normit, Sukupuoliroolit, Kasvatustiede

BACHELOR'S THESIS

Author: Martina Nordman

Degree Programme: Social services, Vasa

Specialization: Early Years Education

Supervisor(s): Ralf Lillbacka and Carita Blomström

Title: Discussion should occur until it becomes part of you

A qualitative study of how teachers in Early Education experience gender equality between girls and boys within the area of Early Learning/Education.

Date 28.2. 2019 Number of pages 56

Appendices 0

Abstract

The purpose of the thesis is to study gender equality and gender norms/standards in Early Education. I have studied whether the teachers in early learning at daycares experience gender equality in Early Education and teaching of Early Learning and whether they feel that they receive the support they need to be able to work equally between the sexes.

In the theoretical part I report on concepts such as gender and whether any differences between the sexes are associated with biological, cognitive or social causes. I also discuss norms and gender roles. In the thesis project, I address gender-consciousness Early Education and equal educators.

The survey is qualitative and was conducted with the use of interviews which were then compiled and analyzed. Four teachers participated in the Early Education survey. The interviews were completed at two different day care centers in Ostrobothnia. The survey revealed the following, the educators have an awareness and some knowledge on the subject, but that there is nevertheless an uncertainty as far as working on an equally as well as broaden gender roles for children. The uncertainty is due to the fact that the teachers have too little support from the community and thus lacking education on the subject.

Language: Swedish Key words: Gender equality, Standards, Gender roles, Early Learning Education

Innehållsförteckning

1	Inledning	1
2	Skillnader mellan män och kvinnor	2
2.1	Kognitiva skillnader mellan könen	3
2.2	Biologiska skillnader	4
3	Kön och genus	6
3.1	Små barn och könsroller	8
3.2	Att skapa kön	9
3.3	Genusordning och Könsmaktsordning	12
4	Normer	13
5	Jämställdhet kontra jämlikhet	15
5.1	Jämställdhetspedagogik	16
5.2	En jämställd pedagog	18
5.3	En genusmedveten pedagogik enligt Birgitta Olofsson	21
5.3.1	Tillföra inte ta ifrån	21
5.3.2	Att möta barnen där de befinner sig	22
5.3.3	Fokusera på det positiva	23
5.3.4	Leken som metod	23
6	Jämställdhetsarbete i praktiken	24
6.1	Positiv bekräftelse	24
6.2	Härskartekniker och bekräftartekniker	24
6.3	Att synliggöra genom observation	25
6.3.1	Observation med papper och penna	25
6.4	Att vidga könsrollerna	26
6.5	Handlingsplan	27
7	Grunden för planen för småbarnspedagogik	28
7.1	Barndomens egenvärde	29
7.2	Att växa som människa	29
7.3	Barnets rättigheter	29
7.4	Likabehandling, jämlikhet och mångfald	30
7.5	Mångfald av familjer	30
7.6	Hälsosam och hållbar livsstil	30
8	Jämställdhetsprojektet Björntomten och Tittmyran	30
8.1	Observationer	31
8.2	Wahlströms Jämställdhetspedagogik kontra tidigare forskning	34
9	Sammanfattning av teoridelen	38
10	Undersökningens genomförande	39
10.1	Undersökningsmetod	40

10.2	Respondenter och datasekretess.....	40
10.3	Data och insamlingsmetod	41
11	Resultatredovisning	41
11.1	Arbetserfarenhet.....	41
11.2	Erfarenheter från egna arbetsplatsen	42
11.3	Skolning inom ämnet	43
11.4	Vidgande av könsrollerna	44
11.5	Jämställdheten i praktiken	46
11.6	Daghemmets ansvar	49
11.7	Stöd från kommunen och ledningen	50
12	Slutdiskussion och kritisk granskning.....	52
	Litteraturförteckning.....	56

1 Inledning

Ord som jämställdhet, jämlikhet och genus är ord som alltmer florerar i vårt samhälle. Att vi här i Norden och inte minst Finland är ett av de land som betraktas som mest jämställt har vi inte missat. Även jämställda daghem är ständigt på tapeten känns det som men vad innebär ett jämställt daghem? Är flickor och pojkar jämställda på daghem idag, hur ser könsrollerna ut och hur upplever pedagogerna jämställdheten?

Vårt samhälle betonar jämställdhet alltmera, ändå finns det fortfarande skillnader i hur flickor och pojkar behandlas inom pedagogiken. Jag tänker på stereotypa könsroller, normer och värderingar som berör det typiskt pojliga och det typiskt flickiga och jag tänker på hur vi pedagoger ställer oss till detta. Jag vill veta om pedagogerna upplever verksamheten jämställd.

Syftet med detta examensarbete är att studera jämställdhet mellan flickor och pojkar samt könsnormer inom småbarnspedagogiken. Dessutom kommer jag att ta upp huruvida pedagogerna upplever verksamheten som jämställd.

Teoridelen berör begrepp som kön och genus samt vad de innebär. Jag diskuterar också vad eventuella skillnader mellan män/pojkar och kvinnor/flickor kan bero på och studerar ämnet ur en kognitiv, biologisk och social synvinkel. Även normer och könsroller diskuteras. Examensarbetet behandlar också en genusmedveten pedagogik och jämställda pedagoger samt resultat som framkommit i tidigare observationer och forskningar av pojkar, flickor och personal på daghem. I undersökningsdelen kommer jag genom att intervjua lärare inom småbarnspedagogiken att ta reda på huruvida pedagogerna upplever arbetet inom småbarnspedagogiken jämställt. Jag kommer också att undersöka ifall pedagogerna upplever att de får det stöd de behöver från ledningen och kommunen för att arbeta jämställt samt för att vidga könsrollerna.

Jag har valt att skriva om detta mycket aktuella ämne främst eftersom att jag anser att det är ett ämne som inte kan diskuteras för mycket. Även om dessa frågor lyfts fram ofta så känner jag att detta ämne behöver diskuteras mycket mera. Jämställdhet, det vill säga lika förutsättningar för flickor och pojkar behöver lyftas fram redan i unga år. Inom småbarnspedagogiken behöver vi ständigt tänka på att bredda könsrollerna för våra barn. Det skall inte ses som udda eller onormalt att röra sig utanför de normramar som vi har i vårt samhälle, tvärtom. För att vi skall bli jämställda så behöver flickor och pojkar få samma

möjligheter och vi vuxna behöver vara medvetna om de traditionella könsnormerna och akta oss för att utgå från dessa då vi fostrar våra barn.

Ämnet har alltid intresserat mig, och eftersom att jag har både en son och en dotter så har tankar kring jämställdhet kommit att bli ännu viktigare för mig. Man vill ju ge barnen samma förutsättningar.

2 Skillnader mellan män och kvinnor

Huruvida pojkar/flickor och män/kvinnor skiljer sig åt beror på biologiskt arv eller social miljö, har diskuterats en hel del. I det pedagogiska arbetet med jämställdhet så spelar det ingen roll huruvida det beror på det ena eller det andra utan det viktiga är att det går att förändra och vidga könsrollerna (Henkel, 2009, s. 14).

Odenbring (2014, 2. 26) menar att vår kropp är både biologiskt och socialt konstruerad. Det vill säga att kroppen i sig inte är ett neutralt objekt, utan att kön konstrueras genom den fysiska kroppen genom att omgivningen bedömer människor på olika sätt beroende på hur vi ser ut kroppsligt. Men detta sker också genom kroppsliga handlingar.

Det har gjorts otaliga forskningar i skillnader mellan kvinnor och män. Enligt Katarina Hamberg (2004, s.69) finns ett sug efter biologiska förklaringar till skillnader mellan könen i dagens samhälle. Biologiska könsskillnader uppfattas ofta som hårdvaluta, objektiva, sanna och ofta får de stor uppmärksamhet och genomslag i vårt samhälle. Kroppsliga skillnader och sociala effekter kopplas ofta samman genom principen om egenskapens dikotomi, det vill säga att vi delas upp i två skilda grupper beroende på vårt kön. Det antas att kvinnor har en uppsättning egenskaper och mannen en annan. Man antar att kvinnor är omhändertagande, lättpåverkade, pratsamma, känslösa, intuitiva och sexuellt lojala. Män däremot anses vara aggressiva, envisa, tystlåtna, rationella, analytiska och promiskuösa. Denna uppfattning har funnits i vårt västerländska samhälle sedan 1800-talet. Då använde man tron på att kvinnans intellekt och omdöme var sämre än mannens, som argument för att vägra ge kvinnor rösträtt och tillgång till akademiska studier. Relationen mellan könen kan betraktas på två olika sätt, antingen betonar man olikheterna eller likheterna det vill säga särstärkande eller likhetsstärkande. Med särstärkande menar man att män och kvinnor i grunden är olika och att vi i och med det skiljer oss både i beteende och egenskaper, dessa egenskaper är biologiskt betingade och går inte att ändra på. Detta skulle betyda att barn på daghem och i skola bör bemötas olika, utifrån deras olika behov.

Likhetstänkande innebär däremot att det som vi anser som kvinnligt respektive manligt istället är en social konstruktion och att vi i grunden är lika (Connell, 2002 s.58; Olofsson 2007 s. 30; Risberg 2004, s 52–53; Odenbring 2014, s. 29).

Men hur ser det ut idag? Jag kommer här nedan att försöka redogöra för de kognitiva, biologiska och sociala skillnaderna som finns mellan könen.

2.1 Kognitiva skillnader mellan könen

Tänker kvinnor och män på olika sätt? Är vi duktiga på olika saker? Magnusson (2002, ss.35,38–39) funderar i sin bok ”Psykologi och kön” ifall det är sant att vi kvinnor är bättre på språk och ord och män bättre på matematik och spatiala förmågor, det vill säga förmågan att föreställa sig längder och ytor. Gamla föreställningar om könsskillnader i kognitiva förmågor så som intelligens är gamla. Från mitten på 1800-talet och ända in på 1900-talet försökte många forskare bevisa att kvinnas intellekt var lägre än mannens. Senare bevisades dessa ha fel, då rättvisa instrument togs i bruk så kunde inga egentliga skillnader i allmän intelligens mellan kvinnor och män påvisas. Forskare började mäta specifika förmågor mellan män och kvinnor och hittade relevanta könsskillnader. De hade lagt märke till att män presterade bättre i matematiska och spatiala tester än kvinnor och att kvinnor presterade bättre i tester som rörde den verbala förmågan. Dessa fynd har slagit så hårt i media att det har varit näst intill omöjligt att slå hål på myten vartefter att nya forskningar i ämnet har visat på annat. Nya forskningar visar på att könsskillnaderna håller på att minska. Det finns också underlag som visar att det i många fall har varit skeneffekter av undersökningsmetoderna (Josefson 2007, s. 84).

Legato (2004, ss.35–36) skriver att vårt kön är fast och orubbligt redan vid befruktningsogonblicket och att könet har betydelse för alla system i våra kroppar, inklusive hjärnan. Även om vårt kön uppvisar att vi är man eller kvinna så inverkar också andra faktorer under olika skeden av livet som gör att vi blir det i högre eller lägre grad. Gener är cellernas unika planritning som gör oss människor till de vi är det gäller också könstillhörigheten. Vid befruktningstillfället får vi via pappan en könskromosom och det är den som avgör könet på fostret. De könsorgan som utvecklas utsöndrar könsspecifika hormoner som fortsätter processen inte enbart i livmodern utan också under livets gång, till exempel i puberteten och klimakteriet. Män har större hjärnor, en mans hjärna väger 10 % mera, men storleken betyder inte allt. Kvinnor har däremot mer grå hjärnsubstans i vissa delar av hjärnan och mer invecklade och omfattande förbindelser mellan hjärnan än män,

speciellt i det område av hjärnan som hanterar bedömning och beslutsfattande. Det finns forskare som menar att detta är förklaringen till att kvinnors hjärna har mera blodgenomströmning och att en mindre hjärna i verkligheten skulle vara mera effektiv. Detta skulle kunna vara förklaringen till att det påstås att kvinnor klarar av att tänka och göra flera olika saker samtidigt.

Då man diskuterar kognitiva skillnader mellan män och kvinnor bör man känna till att de skillnader som påvisas mellan män och kvinnors tester är mycket små och ibland syns inga skillnader alls i dessa tester. Det är mycket större skillnader mellan individer av samma kön än mellan män och kvinnor på gruppnivå (Hamberg 2004 s. 70).

2.2 Biologiska skillnader

I vilken utsträckning är skillnader i mäns respektive kvinnors beteendemönster ett resultat av kön och av könsskillnader? I vilken mån är de beroende av olika biologiska könsskillnader? Det finns många olika åsikter som berör detta. Vissa menar att det är människans biologi så som hormoner, gener och hjärnans storlek som ansvarar för skillnaderna i mäns och kvinnors beteenden. Detta är faktorer som återkommer oberoende kultur, vilket skulle betyda att det är naturliga faktorer som kan förklara de könsrättvisor som finns i olika samhällen. Andra forskare menar att det finns skillnader beroende på kultur (Giddens 2003, s 112).

I dag har forskningen gjort enorma steg framåt. Idag kan vi läsa av mycket från DNA. Den genetiska informationen är kodad i vårt DNA och förs vidare via kromosomerna. Av den genetiska informationen som kombineras vid en befruktning så kommer hälften från kvinnan och hälften från mannen. Mannens kromosomer är ordnade parvis och det avgör ifall fostret blir en flicka eller en pojke. Av paren har kvinnor två X-kromosomer och mannen har en X och en Y kromosom. Genom den genetiska informationen utvecklas vi till män och kvinnor som har olika specialiserade organ så som livmoder och testiklar, hormonbalansen i blodomloppet och kvinnans menstruation (Connell 2002. S. 44).

Hamberg (2004, s. 71) menar att det finns två biologiska förklaringsmodeller till könsskillnader mellan män och kvinnor. För det första kan man förklara skillnaderna utifrån könshormoner. Hjärnan utsätts för olika mängder könshormon redan då fostret ännu är i livmodern men också senare i livet. Detta leder till skillnader i hur hjärnan fungerar och vilket beteende individen har. Den andra beror på skillnader i hjärnans funktion och

uppbyggnad. Hon konstaterar dock att dessa två förklarings modeller delvis hänger ihop. Könsskillnader i hjärnans struktur anses kunna uppkomma via påverkan från könshormoner.

Gens (2005, s. 8) menar i sin tur att det inte finns någonting biologiskt i hur vi idag delar upp vad som hör till könsrollerna det vill säga pojktigt/flickigt eller manligt/kvinnligt. Enligt Gens så är kön till allra största delen en social egenskap och en produkt av förväntan. Vi är kvinnor och män endast i förhållande till varandra.

2.3 Sociala ramar kring kön

Då barnet kommer till världen så vet det inte vilket kön det har. Under barnets första levnads år så intresserar det sig inte heller för vilket kön de är av, det vill säga de upplever sig inte som antingen pojke eller flicka. Upplevelsen av vilket kön barnet har tillhör kommer gradvis tillsammans med människor i barnets närhet. Även om barnet ännu inte vet vad som enligt tradition hör till flickor och vad som hör till pojkar så reagerar omgivningen på barnets kön och tolkar dess beteende samt sinnesstämning inom ramen för flicka eller pojke. Det biologiska könet blir efter hand ett socialt kön (Bjerrum Nielsen & Rudberg 1991, s.28).

Man kan förklara orsaken till genuskillnader i undersökningar om könsrollsocialisationer, alltså inläringen av genus eller könsroller via socialiseringsagenter som familjen och media. Detta synsätt innebär enligt Giddens (2003, s. 113) att det biologiska könet skiljs från sociala könsroller. Han menar att barnet föds med ett biologiskt kön men att det efter hand utvecklar ett socialt kön. Genus eller könsrollskillnader är inte biologiskt bestämda utan kulturellt skapade. Enligt detta synsätt är orättvisor mellan män och kvinnor en följd av att de socialiserats in i skilda roller. Teorin menar att flickor och pojkar lär sig sina könsroller, det vill säga feminint och maskulint. Detta förstärks då omgivningen belönar eller bestraffar olika typer av beteenden. En liten pojke kan till exempel få positiv respons för sitt beteende som: vilken duktig pojke du är som inte gråter. På det här sättet lär sig barn vad som förväntas av dem och vilken könsroll som förväntas av dem.

Att biologiskt kön blir socialt kön leder onekligen till problem i ett samhälle där könen värderas och rangordnas ojämlikt. Det som kännetecknar olikheterna mellan könen i vårt samhälle är inte bara förknippat med olika egenskaper utan också att kvinnan och mannen tilldelas olika värde. Den olika värderingen av kön visar sig i att vi ofta godtar manliga normer och standardmåttn som överordnade de kvinnliga både i skola, utbildning och arbetsliv (Bjerrum Nielsen & Rudberg, 1991, s.29).

Under de senaste åren har sociologer riktat kritik mot teorierna om socialisation och könsroller. Istället för att uppfatta kön som något biologiskt nedärvt och genus som något kulturellt inlärt så menar man att vi skall betrakta både kön och genus som kulturellt producerade produkter. Det är inte bara den sociala könsrollen som är en social skapelse som saknar en fast "essens" utan även den mänskliga kroppen är utsatt för sociala krafter som formar och förändrar den på flera olika sätt (Giddens, 2003, s. 116).

3 Kön och genus

Begreppen kön och genus används flitigt i dagens samhälle. Det är ämnen som får allt mera fokus, diskuteras allt mera samtidigt som det tar allt mera utrymme i vårt samhälle. Man kan få en känsla av att det förväntas av oss att vi skall veta vad kön och genus betyder. Vi ska titta närmare på var dessa begrepp egentligen betyder. Man kan säga att kön står för det biologiska könet och genus står för det sociala könet. Ordet kön refererar till biologi och genus refererar till förståelsen av språk. Orden har med andra ord en kulturell anknytning som får oss att tänka på kön som ett naturligt fenomen medan genus är skapat genom språket. Man kan säga att genus är det sociala könet (Karlsson & Piuva, 2012, s. 27). Med genus menas de egenskaper som vårt samhälle och vi människor som lever i det tillskriver olika människor beroende på deras biologiska kön. Med andra ord så kan man säga att genus är det som anses vara feminint respektive maskulint (Henkel s.14). Men ordet kön kan också beskrivas i termer av antingen biologiskt kön eller socialt konstruerade kön. Ifall det rör sig om biologiskt eller socialt konstruerat kön framgår av sammanhanget. En del forskare använder ordet genus istället för socialt konstruerade kön (Odenbring 2014, s. 26–27).

Om barnet är en flicka eller pojke har alltid varit centralt och av stor betydelse. Redan då barnet är i magen så spekulerar vi om vilket kön barnet måne har. Ofta är det första som konstateras då barnet är fött vilket kön barnet har. Rithander (1991, s. 8) skriver såhär om kön i sin bok "Flickor och pojkar i förskola" Vad betyder det egentligen att vara flicka eller pojke. Handlar det om att i framtiden kunna föda barn eller att bli pappa? Handlar det om att ibland använda klänning, gilla hästar och ha nära till tårarna eller handlar det om att aldrig ha klänning, gilla fotboll och vilja ta till knytnävarna då man blir arg. Kön är inte enbart en av dessa utan både och.

Ordet kön avser ursprungligen det biologiska könet. Idag har man allt mera börjat använda ordet för att beteckna det sociala könet också (Olofsson 2007, s.119). På svenska förknippas ordet kön oftast med något som sitter på eller i kroppen och associeras snabbt till en viss

kroppsdel. Man drar lätt paralleller mellan könen till det kvinnliga och det manliga. Kön finns överallt, inom oss, runt oss och mellan oss. I vårt samhälle framkommer det tydligt vad som är kvinnligt och vad som är manligt och vad som förväntas av de olika könen. Man kan säga att vi alla bär kulturens, historiens och det sociala sammanhangets könsglasögon. Kön handlar alltså om kvinnlighet och manlighet och förknippas med ens innersta identitet. Könsidentitet ses som något vi föds med som man utvecklar till en del av sin person. Elvin-Normark och Thomsom (2003, ss. 11-12, 21) skriver att de flesta könsteoretiker menar att människan inte föds kvinnlig eller manlig utan det är efter att vi konstaterats vara pojke eller flicka som samhället påverkar oss med sina normer och därmed talar om för oss hur vi bör vara.

Ordet genus hör man ofta idag men vad är egentligen genus? Som jag nämnt tidigare så är genus en beteckning på det sociala könet. Med andra ord de föreställningar kring manligt och kvinnligt som finns i vårt samhälle. Man utgår ifrån att genus är något man skapar och är alltså inte medfött. Genus är det kulturella och det sociala könet som avgör ifall vi anser att något är kvinnligt/manligt. Våra uppfattningar om det kvinnliga och det manliga förändras vartefter samhället förändras. Därför ser det olika ut i olika kulturer, tidsepoker och i olika delar av världen. Vi får kunskap i hur normer kring kön skapas genom genusteori och genusforskning (Wedin 2014, s 45). Genus skapas alltså hela tiden utifrån våra värderingar och attityder (Wedin 2014, S. 215; Hirdman 2007 s.11; Odenbring 2014, s. 27).

Genus är alltså föränderligt och synen på vad som passar sig för respektive kön förändras över tid. På 1700-talet ansåg man att det var manligt att visa känslor och gråta, män sminkade sig och använde peruk. På 1800-talet trodde man att kvinnornas möjligheter att få barn minskade ifall de studerade på universitetet, därför var det förbjudet för kvinnor att studera, man trodde också att kvinnors intellekt inte var tillräckligt utvecklat för att klara av studier. Idag ser det som tur är annorlunda ut (Helèn & Granholm 2007, ss. 6–7).

Genusbegreppet används på olika nivåer, samhällelig nivå, symbolisk nivå, mellanmänsklig nivå och individpsykologisk nivå. Det kan handla om hur kvinnor bemöts av människor i sin omgivning till skillnad från hur män bemöts, samt hur kvinnor och män rangordnas sinsemellan i olika sociala sammanhang. Genus kan alltså symbolisera olika slags vardagliga uppgifter, där handlingar, beslut, rangordningar genomförs, detta ofta med en uppfattning om grundläggande könsbaserade olikheter som avgörande utgångspunkt och motivering (Magnusson 2005, s.24–25).

3.1 Små barn och könsroller

Vi vuxna har ofta en tydlig könsroll, vi har alltså en viss roll och vissa förväntningar på oss utifrån vilket kön vi har. Vi vet att små barn är mycket uppmärksam på vad som sker runtomkring sig. Vi människor har ofta ett behov av att identifiera oss med något. Är det därför som vi har ett så starkt behov av dessa roller? Här nedan ska vi se närmare på när och hur barn tillgodoser sig sin könsroll.

Enligt Josefson (2007, s. 87) är könsroller en av flera förklaringsmodeller till skillnader mellan män/pojkar och kvinnor/flickor. Denna teori uppdagades i mitten på 1900-talet. Könsroller som förklaringsmodell innebär att vi beroende på vilket kön vi har följer en uppsättning förväntningar. Dessa förväntningar får vi tidigt i livet genom den fostran vi får. Josefson poängterar att könsroller inte förklarar varför män som grupp har haft mera makt än kvinnor som grupp. Det är orsaken till att könsroller inte används i så stor utsträckning i dagens forskning.

Det är inget nytt att vi vuxna uppvisar olika könsroller och att vi överför dem på våra barn. Jalmert (1981, s. 123) diskuterar i sin bok ”små barns sociala utveckling” den biologiska respektive sociala faktorernas effekt på könsrollernas utveckling hos ett litet barn. Han konstaterar att så gott som samtliga forskare hävdar att den sociala tilldelningen av könsroller är mycket framträdande. Han skriver att Seiden (1976) menar att då det kommer till inre biologiska skillnader som eventuellt skulle orsaka skillnader i könsrollen så är det lättare att vilja tro på dem än att verkligen hitta något som skulle skilja sig. Detta skulle betyda att skillnader är könsrollsskillnader, inte könsskillnader (Hamberg 2004 s. 70).

Enligt Rutter (1976) så är könsrollerna fullt utvecklade i treårsåldern. Om så är fallet så kan man anta att barn kan både skifta roller och vara inkonsekventa i dessa tidigare. Små barn är mycket öppna och lyhörda och det tar lätt modell av det de ser runtomkring sig och det är ofta de traditionella könsrollerna (Jalmert 1981, ss. 128–129).

Alltefter att barnen växer och kommer upp i lekåldern så följer våra förväntningar på dem med. Man hör ofta att pojkar är busiga och att flickor är duktiga. Det är inte ovanligt att man förknippar pojkar med brottning, bråk, blåmärken, trädklättring och höga ljud. Det är heller inte ovanligt att man drar paralleller mellan flickor och målarböcker, rosa rosetter, pyssel, förtroliga samtal, dockor och bästa kompisar. Det händer ofta att man tänker och talar om de olika könen i termer och stereotyper. Det finns otaliga rapporter som påvisar skillnader i mönstren från att vi föds till att vi dör (Svaleryd 2008, s.14; Olofsson 2007, ss. 13–14).

Det finns ändå mängder av barn som inte följer mönstret. Långtifrån alla pojkar vill klättra i träd. De kanske väljer att måla i målarböcker istället. Också långtifrån alla flickor vill leka i en ombonad dockvrå, utan vill kanske kasta sig in i en fotbollsmatch. Alla passar helt enkelt inte in i dessa genusmönster. Man bör komma ihåg att om ens egna värderingar, åsikter och förväntningar på barn som är av olika kön framhålls så kan man urskilja olika stereotypa bilder av det manliga och det kvinnliga som finns. Om man är medveten om detta så är det lättare att se det som är ”ojämnställt”. Medvetenheten om våra stereotypa uppfattningar kan finnas med som en väckarklocka och hjälper oss att synliggöra mönster i vår egna vardag (Svaleryd 2008, ss. 14–15).

3.2 Att skapa kön

Vi har olika förväntningar på oss beroende av vad vi har för kön. Flickor förväntas att vara på ett visst sätt och pojkar på ett annat. Samhället har vissa krav på oss beroende på om vi är kvinnor eller män och det finns oskrivna regler vad som hör till vad. En liten flicka har ofta förväntningar på sig att vara liten, mjuk, snäll och förstående medan pojkar ofta förväntas vara stora, starka och kunna ta för sig. Även i vuxenvärlden finns tydliga ramar som det förväntas att man skall hålla sig inom beroende på vilket kön man har. Enligt Elvin-Normark & Thomsom (2003, ss. 17) är kön inget man bara har eller är. Kön är något som vi gör aktivt men dock inte alltid medvetet. Vi gör kön genom att vi är en del av olika förhandlingar hela livet. I alla relationer och möten med andra människor, på daghem, skolan, på jobbet och även i privatlivet så gör vi våra kön. Vårt kön får oss att klä oss på ett visst sätt, tala på ett visst sätt och till och med intressera oss för olika saker.

Ofta tänker vi att kön är något biologiskt länkat till X- och Y-kromosomer. Man tänker sig då att världen består av två sorters människor, kvinnor och män, detta på grund av biologin. Det är dock inte så enkelt, det är mycket mera invecklat än så. Det handlar om könsuppdelningar som får mycket stora konsekvenser, om makt och orättvisor och normsystem samt en vilja att vara det kön som vi ser oss vara (Elvin-Nowak & Thomson 2003, ss. 15–16).

Hur uppstår då de skilda världar som pojkar och flickor lever i? Det handlar till stor del om förväntningar. Vi förväntar oss helt enkelt olika saker av flickor och pojkar och därför behandlas de olika helt utan att vi är medveten om det (Wahlström 2003, s.18).

Det har gjorts en hel del forskning kring spädbarns. Ett klassiskt experiment gjordes i USA på 1970 talet: ett trettiotal försökspersoner fick lyssna på en inspelning av ett litet barns gråt. Försöksledaren påstod att barnet var en pojke, samtliga försökspersoner drog slutsatsen att barnet grät för att han var arg. Senare påstod försöksledaren för ytterligare trettio försökspersoner att barnet som grät var en flicka. Det visade sig att försökspersonerna då trodde att barnet grät för att hon är ledsen. Samma försök upprepades i Oslo 1999 med samma resultat (Olofsson 2007, s.24).

Wahlström (2003, s.18) beskriver en situation med två nyfödda barn i ett amningsrum på bb varav det ena barnet är en flicka och det andra en pojke. Flickan får höra hur söt, liten och näpen hon är. Föräldern bedyrar hennes skönhet och använder mjuka ord som lilla vännen, kära du och så vidare. Du kommer att bli en riktig skönhet då du växer upp. Då flickan gråter tröstas hon ömt eftersom att hon är ledsen. Det används många ord och som att hon är ömtålig, liten och ledsen. Det andra barnet som är en pojke så pratas till på ett helt annat sätt. Barnet hissas i luften och föräldern frågar, vill du ut och flyga brrrr, bruumm. Ha ha ha, vilken krabat du är och vilka starka ben du har kanske det blir en hundrameters löpare av dig då du blir stor? Kanske det är en OS medaljör vi ser? Då pojken efter en stund börjar gråta håller förälder upp barnet framför sig och konstaterar, oj då vilket temperament, är du arg? Med pojken använder man ord som arg, aktiv. Det används inte så många ord utan mera ljud.

Vi vuxna kommunicerar med barn på olika sätt samt förväntar oss olika saker av barnen beroende på om vi antar att barnet är en flicka eller pojke. Detta börjar då barnen är mycket små. Undersökningar har visat att även kroppsspråk och kroppskontakt skiljer sig åt. Det har genom undersökningar kunnat konstateras att små flickors gråt ofta uppfattas av utomstående som att flickan är ledsen eller rädd. Små flickor får ofta själva signalera innan de blir aktiverade. Då en liten pojke gråter så uppfattas det ofta som ilska av utomstående och de blir ofta aktiverade utan att de själva tar initiativ (Henkel 2009, ss. 15–16; Wahlström 2003 ss.18–19).

Wahlström gör ännu en intressant jämförelse i sin bok ”Flickor, pojkar och pedagoger”. Hon jämför verserna på dop kort varav ena versen är tillägnad en flicka och den andra en pojke.

Välkommen lilla flicka

Nu är det dags att sticka

med rosafärgat garn.

Till en lite kicka,

Ett vackert flickebarn

Hon har kommit som en gåva,

En dröm en rosenknopp.

Ett nytt liv som vill lova

Oss ljus och framtidshopp.

Vi hoppas du skall smycka

Vår kära gamla jord

Med kärlek och med lycka

Med skratt och varma ord.

Till en liten pojke

Välkommen hit lilla gossebarn

Välkommen hit till världen,

snart är du stora karln

så lycka till på färden.

Färden längs livets spännande stig

Bjuder på kärlek och vänner

Allting gott vill vi önska dig

Och ge dig att glädje vi känner.

(Wahlström 2003, s. 19).

Flickan fick tre verser och pojken fick två, Wahlström gör bedömningen att redan här berövas pojken ord och språk. Budskapet i flickans kort är tydligt, hon skall sprida glädje, smycka jorden och hon skall också lova sin omgivning framtidshopp. Men vad får hon själv? Hon framställs som liten och ömtålig. Då man granskar innebörden i texten på pojkens kort så bjuds han på kärlek. Stora starka karln förväntas ge sig ut i den spännande världen (Wahlström 2003, s.19–20). Föreställningar om våra kön leder till förutfattade meningar om hur vi beter oss beroende på om vi är kvinna eller man. Svaleryd (2008, s.24) ger också ett typiskt exempel på verser tillägnad en flicka respektive pojke: Ett litet näpet flickebarn har påbörjat sitt liv. Så vacker som hon föddes så vacker skall hon bli. Ett gossebarn har tagit klivet ut i denna värld. Han har fått smak på livet och önskas lycka på sin färd. Rapport efter rapport visat att vi bemöter flickor/kvinnor och pojkar/män olika. Det kan lätt kännas som en överdrift att jämföra dopverser på detta vis men denna typ av jämförelser gör det mycket synligt hur olika vi ser på pojkar och flickor och hur vi ”gör kön”.

3.3 Genusordning och Könsmaktsordning

Teorin om genusordning är formulerad av Yvonne Hirdman som är professor i genushistoria. I sin forskning påvisar hon hur vi skapar osynliga normer och regler för att vi skall kunna förhålla oss till det typiskt manliga och det typiskt kvinnliga. Detta kallar hon genusordning. Vi delar ständigt in människor och företeelser i kategorierna manligt och kvinnligt. Genusordning och genuskontrakt är en metafor för de oskrivna sociala normerna och förväntningarna som både kvinnor och män omfattas av och som präglar våra dagliga liv (Wedin 2014, s. 46; Odenbring 2014, s. 28).

Hon menar att genusordningen sker utifrån två principer. Den första principen handlar om att det manliga och kvinnliga hålls isär. Vi bekömar och genusfierar vår omvärld. Det gäller leksaker, kläder, färgval, yrken, sättet att röra sig och så vidare. Den första principen innebär att vi ser det manliga och det kvinnliga som varandras motsatser. Detta betyder att vi tillskriver flickor och pojkar motsatta egenskaper, intressen och beteenden (Wedin 2014, s. 46).

Då man gör skillnad på könen genom att hålla isär den så skapas det olika normer för vad som anses som accepterat pojktigt, manligt beteende och flickigt, kvinnligt beteende. Det

skapas alltså en norm för hur vi förväntar oss att flickor och kvinnor skall vara och tycka om. På samma sätt finns det normer som talar om hur en man skall vara och vad han skall tycka om. Som jag nämnde tidigare så hålls vi isär genom olika klädkoder, kroppsspråk och så vidare detta skapar genusramar. Genusramarna finns för att det skall bli tydligt vad som avses acceptabelt beroende på vilket kön vi tillhör. Ramarna upprätthålls medvetet genom till exempel klädval. Vi upprätthåller också ramarna omedvetet och indirekt genom att rätta till eller genom påtryckningar då vi märker att någon rör sig utanför de ramar som räknas som kvinnliga eller manliga. En kvinna skall vara kvinnlig och man skall vara manlig avviker man från detta så kallas man okvinnlig eller omanlig (Wedin 2014, s. 46; Henkel 2006, s.21–23).

I den andra principen som utgör genusordningen menar Hirdman att det manliga värderas högre än det kvinnliga. Hon menar alltså att det mannen gör är mera värt än det kvinnan gör. Hon menar att pojkar på daghem och skolvärlden får mera av pedagogens tid än vad flickorna får. Enligt Hirdman så värderas en flicka som anses vara en så kallad pojkflicka högre än en som anses som flickaktig. På så sätt skapas en över- och underordning. Mannen görs härmed till norm för människan och att vara norm innebär att vara ideal och kan ses som den outtalade måttstocken som allt mäts utifrån. Detta bidrar till att det manliga värderas högre. Då mannen görs till norm så innebär det också att de manliga egenskaperna görs könsneutrala. Detta blir tydligt i vårt svenska språk där vi talar om människa, tjänsteman osv. vi talat också om hockey och damhockey. Det har visat sig att flickor och kvinnor är mera genusflexibla än pojkar och män. De har med andra ord bräddat sina könsroller mer än män och pojkar. Det finns en större acceptans för flickor och kvinnor att överskrida genusramarna än vad det finns för pojkar och män. Det anses ofta som tufft ifall en flicka gör något som traditionellt anses pojktigt medan det kallas för fjolligt eller vekt ifall en pojke skrider över gränsen (Henkel 2006, ss. 25–25; Hirdman 2007 s. 59; Wedin 2014, s.46).

Genusordningen skapas på gruppnivå i vårt samhälle. Det innebär inte att alla pojkar och män har högre status än flickor och kvinnor. Det innebär inte heller att alla kvinnor är underordnade män (Wedin 2014, s.47; Risberg 2004, s. 54–55).

4 Normer

Normer är regler för beteendet som speglar eller innefattar en kulturs värden. Normer och värderingar formar tillsammans hur medlemmarna av en kultur betar sig i sina respektive miljöer. Man kan säga att normer är informella osynliga regler för hur vi skall vara och hur

vi förväntas bete oss mot varandra. Normerna representerar det som vi anser är normalt och acceptabelt beteende som vi eftersträvar i samhället. Vi kategoriserar in människor i olika kategorier och de olika kategorierna har ett visst beteende som anses som ”rätt”. Med andra ord kan man påstå att normer är sociala kontrollmekanismer. Vi gör normer genom våra föreställningar om manligt och kvinnligt. Dessa föreställningar kan bli avgörande för vilka val man ser som självklara för sin egen del men de är också avgörande då det gäller vad man förväntar sig av andra. Föreställningarna beskriver inte enbart sakförhållanden utan begränsar också barn och vuxna i deras valmöjligheter (Giddens 2003, ss. 37–38; Eidevald 2014, s. 12; (Wedin, 2014, ss. 43–44).

En norm synliggörs först när man bryter mot den, det vill säga att så länge alla betar sig som vi förväntar oss och som vi anser att det skall vara så är beteendet ”normalt”. Men då något bryter mot normen och något avvikande sker så reagerar vi. Wedin (2014, s.44) tar upp ett exempel på detta i sin bok ”Jämställdhetsarbete i förskola och skola”. En lärare ansåg att några flickor i klassen var märkbart mera påstridiga och bråkiga än pojkarna i klassen. Men vid närmare observation så kunde det konstateras att dessa flickor inte betedde sig sämre än pojkarna utan precis som de bråkiga pojkarna gjorde. Flickorna betedde sig alltså inte sämre än pojkarna. Det som gjorde att läraren reagerade som han/hon gjorde var att de avvek från normen för hur flickor skall bete sig. Ett annat exempel ur samma bok är en pappa som oroar sig för sin fyraårige son som tyckte om att klä ut sig med prinsesskrona och högklackade skor på daghem. Han lekte på samma sätt som många andra barn gjorde på daghem men de övriga var flickor. Hans lekar passade inte in i de normer som vi vanligen förknippar med pojkar.

I våra vardagsföreställningar ingår ofta att flickor och pojkar har olika egenskaper och att de väljer att leka med olika leksaker och olika lekar. Flickor är och skall vara söta, snälla och hjälpsamma. Hemma skall de vara mammas hjälpredda och på daghemmet och i skolan skall de agera hjälpfröknar. Pojkar däremot är och skall vara aktiva, dominerande och uppmärksamhetskrävande. Inom forskningen talar man om flick- och pojk kulturer. Undersökningar visar att pedagoger som arbetar med barn i ålder 1–3 år behandlar flickor och pojkar olika i linje med resonemang kring dessas olikheter. Pojkarna fick redan i denna ålder mera utrymme för eget initiativ till deltagande. Forskningar av normer och förväntningar på flickor och pojkar sker mestadels kollektivt då barn delar vardagstillvaro, till exempel i daghem och i skola. Val av lek samt aktiviteter är generellt styrda av sociala och kulturella förväntningar som är bundna till det egna och det motsatta könet (Svaleryd 2008, ss. 15–16; Eidevald 2014, s. 68).

Hellman (2010, s. 217) menar i sin doktorsavhandling "Kan Batman vara Rosa" att pedagoger och barn svarar på handlingar som görs synliga. Det vill säga de barn som för det första, bryter mot normerna, är aktiva och äldre barn. Hon menar att av alla handlingar som barn gör så görs vissa synliga och kategoriseras av andra barn och vuxna som typiskt pojktigt och typiskt flickigt. Detta innebär att vissa sätt att agera flickigt eller pojktigt betraktas som mera rätt än andra. Genom att inta positioner såsom "typisk flicka" eller "typisk pojke" blir barn begripliga och synliga som könade subjekt. De barn som prövar eller tillskriver sig andra roller riskerar att hamna utanför och beaktas som avvikande. Risken finns att bli oförstådd genom att agera avvikande från det som förväntas av dem så som att en flicka skulle utföra destruktiva handlingar eller en pojke som ängar sig åt stillsamma och lågmälda handlingar.

Vi reagerar ofta på avvikelser i normer som dessa eftersom det inte anses som normalt. Avvikelser är en förutsättning för att normer skall bli meningsfulla. En norm består av två delar det normala och det som skiljer sig från det normala. Vi måste veta vad som beaktas som onormalt för att kunna peka ut det som är normalt. Denna indelning ger fördelar eller nackdelar beroende på om du befinner dig inom normens ramar eller utanför. Många hamnar utanför dessa ramar och behandlas ofta annorlunda. Det är en utsatt position att inte passa in, och det är de som utgör normerna som har makten (Wedin 2014, s. 15; Dolk 2013, s. 27).

Jag vill avsluta kapitlet om normer med ett citat av Klara Dolk "Även om människor inte kan slå sig fria från normer - och hamna i ett tillstånd av att vara fria, oberoende individer - är det möjligt att skapa förändring genom att medvetet eller omedvetet upprepa annorlunda" (Dolk 2013, s 240).

5 Jämställdhet kontra jämlikhet

Det centrala i det här examensarbetet är jämställdhet, det vill säga jämställdhet mellan könen. Här nedan kommer jag att ta upp vad jämställdhet och jämlikhet egentligen är och vad det innebär, för att sedan gå in på jämställdhetspedagogik. Dessa två begrepp, jämställdhet och jämlikhet används ofta huller om buller och får ofta ersätta varandra i dagligt tal. Men vad är egentligen vad? Med jämlikhet menar man att alla människor har lika värde oberoende kön, etnicitet, sexuell läggning, religion, funktionshinder, klasstillhörighet osv. Jämlikhet är en mänsklig rättighet. Det vill säga att jämlikhet är rättviseförhållanden mellan alla individer och grupper i vårt samhälle. Jämställdhet däremot innebär att kvinnor och män skall ha samma rättigheter, skyldigheter samt samma möjligheter inom alla väsentliga områden i

livet. Jämställdhet handlar specifikt om lika villkor och möjligheter för pojkar/män och flickor/kvinnor. Jämställdhet är en viktig jämlikhetsfråga. Jämställdheten innebär att alla människor är fria att utveckla sin personliga förmåga och att fatta beslut utan att begränsas av genusroller. Jämställdhet handlar om hur individer av olika kön ställer sig till varandra, men det handlar också om de vuxnas förmåga att överföra och utöva värdiga och bärande demokratiska idéer och förhandlingsmönster som förändrar traditionella könspositioner. Jämställdhet handlar alltså om kvinnor och män, flickor och pojkar och deras villkor i samhället. Då makt och inflytande delas jämt mellan könen i samhällslivet så uppnår vi ett rättvist demokratiskt samhälle (Glans 2008. S. 16, Svaleryd 2008, s. 36, Wedin 2014, s. 17; Odenbring 2014, s. 24).

5.1 Jämställdhetspedagogik

Vi vill uppnå jämställdhet mellan könen i vårt samhälle. Det känns i dagens läge som något självklart och det är ett ämne som ständigt diskuteras. För att uppnå jämställdhet så behöver granska de normer vi har i samhället. Normer som redan från att vi föds talar om för oss vilket fack vi hör till, hur vi borde klä oss, bete oss, vad vi skall leka, men också vad vi skall jobba med i framtiden. För att kunna uppnå jämställdhet så behöver vi alltså ta oss in i småbarnspedagogikens värld och rannsaka oss själva, hur vi jobbar och hur vi borde jobba för att nå dit vi vill. Ett vanligt och svårt hinder för att uppnå jämställdhet är det utbredda uppfattningen om att vårt land är jämställt (Rithander 1991, s. 55). Inom pedagogiken finns otroliga möjligheter att påverka individer och samhället. Men denna makt följer också ansvar. Frågor om jämställdhet handlar om en själv just nu. Jämställdheten går framåt men det har inte skett av sig själv. Enbart med medvetet, systematiskt och metodiskt arbete kan jämställdheten förbättras. För att nå ett visst mål måste man agera. För att kunna agera måste man veta vad man talar om och därefter ta reda på vad man vill och kan uppnå inom ramen för sina egna förutsättningar. (Lif 2008, s. 8).

Inom genuspedagogiken finns en vilja att skapa bättre förutsättningar för barn att leva sina liv utan att vara begränsade av traditionella normer och föreställningar om kön. Man strävar alltså till att alla barn skall få möjlighet att utveckla samt nå sin fulla potential oberoende om de är flickor eller pojkar (Dolk 2013, s. 16). Enligt Henkel (2009, s.16) har vi skilda förväntningar på barn beroende på om de är flickor eller pojkar. Detta börjar tidigt och följer med barnen upp i åldern, ett exempel är att vi ofta omedvetet och välment förpassar barn till olika lekar. Då en flicka kommer till daghemmet är det inte ovanligt att det låter så här: Oj vilka söta tofsar du har i håret och vilken fin klänning du har, har mamma köpt den? Kom

så går vi och se hur dockan mår eller vill du baka en sandkaka? Flickan uppmärksammas för sitt utseende och uppmanas att leka sådant som vi vuxna tror att hon tycker om. Då en pojke kommer till daghemmet så kan det låta såhär: Hej Peter! Kom så går vi och tittar om det finns någon cykel ledig eller kanske du vill leka med traktorn i sandlådan? Han bekräftas som en individ med namn och inte utgående vad han har på sig för kläder eller hur han ser ut. Han uppmuntras att göra sådant som vuxna tror att han vill göra. Pojkar bemöts ofta med färre ord än flickor.

I sin bok "Anna Bråkar" Tar Eidevald upp en intressant doktorsavhandling, Ylva Odenbring 2010 visar i sin avhandling att då pedagoger beskriver flickor som dominanta och kavat samt pojkar mindre dominanta och mer självständiga än flickor så grundar det sig på en traditionell syn på kön. Till följd av detta får flickor en omsorgsroll i skolan och följderna blir att flickorna begränsas. Odenbring sammanfattar dock sin analys med att flickor och pojkar ofta agerar mycket lika (Eidevald 2014, s. 69).

Eidevald (2014, ss. 68-69) tar också upp en annan intressant studie där forskare studerar flickor och pojkar på individuell nivå. Studierna visar att pojkar inte är särskilt lika varandra. Den statistiskt bevisade samt generella dominerande åsikten om att gruppens pojkar tar större talutrymme och har vildare lekar berodde i några fall endast på en enda individ, då denna togs bort ur gruppen fanns det inte längre skillnader mellan grupperna pojkar och flickor i hur mycket talutrymme de fick och hur vilda deras lekar var.

Med sig på daghem har flickor och pojkar, liksom de vuxna, normer och värderingar om vad som anses som rätt och fel. Barn iakttar vad som sker runtomkring dem och ofta har de oss vuxna som förebilder. Det handlar mycket om hur kvinnor och män skall vara och vad de skall göra, hur flickor och pojkar förväntas bete sig och vad de tycker om. Det får de flesta barn lära sig från första början, framför allt genom föräldrar och syskon. Vilka sysslor hör till vem i hemmet, vem bestämmer inom vilket område, vilka intressen man har, vad får barnet för kläder och leksaker och vilka aktiviteter erbjuder man barnen (Rithander 1991, s. 55). Eidevald (2014, s. 21) poängterar också att pedagogernas syn på pojkars och flickors beteenden influeras av de värderingar som vi har i vårt samhälle. Han tar mammors och pappors roller som exempel. Detta innebär att synen på småbarnspedagogiken är föränderlig och samtidigt föremål för ständiga omförhandlingar kring vad småbarnspedagogiken ska ge barnen.

Normerna och värderingarna förstärks ytterligare med tanke på hur pojkar och män samt flickor och kvinnor skildras i barnböcker, barnprogram samt i reklam. Detta återspeglar sig i barnens val av aktiviteter och lekar men även i deras förväntningar och beteenden mot varandra på daghem. Barn lär sig lätt vad som är typiskt flickigt och typiskt pojkgigt och vad flickor leker med och vad pojkar leker med. Det händer lätt att de som inte passar in i mönstret hamnar utanför (Rithander 1991, ss. 55–56). Dessa normer och värderingar har ofta också ofta pedagogerna lärt sig i något skede. Enligt Rithander (1991, s. 56) återspeglar sig de förväntningar vuxna människor har på barnen i olika situationer och på varandra både som pedagoger och som föräldrar.

Eidevald menar att det är främst två strategier som genererar vad gäller genuspedagogik just nu, den ena har sin utgångspunkt i genusneutralitet och den andra möjliggör könsöverskridande med hjälp av kompensatorisk pedagogik. Inom könsneutrala strategier använder man material och miljöer utan tydlig könskodning, man undviker också kategorier, röstlägen och ord som tydligt könar så som flicka och pojke. Inom den kompensatoriska pedagogiken blandar man könskodat material för att möjliggöra könsöverskridande. Man vill kompensera barn för vad de inte anses få tillräckligt av då de uppfostras enligt traditionella könsmonster (Dolk 2013, s.18).

5.2 En jämställd pedagog

Det krävs kunskap och reflektion för att se vilka omedvetna normer, krav och förväntningar vi har på flickor och pojkar samt hur det påverkar barnen. Därför är det av stor vikt att pedagoger ifrågasätter och reflekterar kring det vi gör samt varför. Hur ser vi individen utan att först se kön? Hur tänker vi kring flickor och pojkar? Hur gör vi då vi skapar kön i den pedagogiska miljön? Hur kan vi göra för att undvika könsstereotyp tänkande? Hur kan vi se och visa för barnen att man kan vara pojke och flicka på flera olika sätt (Helén & Granholm 2007, s.7)?

Med genusarbete vill man upptäcka det osynliga men ändå självklara. Det handlar om att se mönster och att genom reflektioner komma till insikt. Som pedagog behöver man tänka på att man genom sitt medvetna och omedvetna agerande, både skapar möjligheter och begränsar barns handlingsutrymme och uppfattning om sig själva och andra (Ibid).

Eidevald (2014, s.11) menar att kvinnor och män anses vara olika varandra, detta är inte enbart neutrala slutsatser utan dessa antaganden om fysiska, kognitiva, sociala, språkliga och

emotionella olikheter får konsekvenser för hur pedagoger bemöter flickor och pojkar. Han menar att detta inte utgörs utifrån hur barnet är som individ utan utifrån vilket kön barnet har. Generella olikheter får alltså konsekvenser för individens valmöjligheter. Dessa olika förutsättningar handlar enligt Eidevald till stor del om hur pedagogerna ser på vad som är kvinnligt och var som är manligt.

Under historien har jämställdhetsfrågor ofta setts som en kvinnofråga och inte som en demokratisk fråga som berör både kvinnor och män. Detta lever kvar hos många ännu idag och det finns en rädsla i att ses som en manshatare om man som kvinna engagerar sig i dessa frågor. Vice versa finns risken att män som engagerar sig ses som toffelhjältar. Detta kan leda till en rädsla för ett arbetsteam att ta sig an jämställdhetsfrågor. Det finns en risk att jämställdheten känns oseriös eller riskabel (Svaleryd 2008, s. 40).

Svaleryd 2008, menar i sin bok Genuspedagogik att det finns många pedagoger som anser att de inte behöver det här med jämställdhet, att deras arbete med portfolio och individuell planering inom småbarnspedagogiken räcker gott och väl för att se den unika människan och att könet inte skulle vara relevant. Det är samspel med andra barn och vuxna som barn utvecklas. Det handlar inte om att det ena könet skulle gynnas utan att komma bort från föreställningar som är givna om kön som värderar kvinnor och mäns egenskaper på ett sätt som inte är jämlikt. Det händer att personalen drabbas av könsblindhet och därmed tror att de arbetar jämställt även om det inte är så. Att vara könsblind innebär att man inte ser könsmönstren utan istället ser undantagen. Olofsson (2007, s. 21) menar att man ofta kan höra att ”här gör vi ingen skillnad på pojkar och flickor” men då man studerar sättet att arbeta på så bevisas motsatsen. Ofta är daghemspersonalens inställning att man redan arbetar jämställt, enbart ett tecken på att det finns brister i insikten och att man inte förstår problematiken. Hon menar att vi hela tiden är med och gör kön, inte enbart genom det verbala utan också mera subtilt genom leenden, blickar, kroppshållning, mimik och röstläge på detta sätt bekräftar eller bestraffar vi barns beteenden (Svaleryd 2008, s. 41).

Ofta bidrar vi till ojämställdhet mellan könen inom småbarnspedagogiken genom att tilltala flickor och pojkar på olika sätt. Pojkar får ofta tillsägelser i form av korta kommandon som ”sluta med det där” eller ”bråka inte” ”vad har vi sagt om...” osv medan pedagoger oftare samtalar med flickor genom dialoger som ”Varför gör du sådär?” ”Hur menar du?” ”Berätta för mig...” osv. Även tonläget varierar beroende om pedagogen tilltalar en flicka eller en pojke. En pojke tilltalas ofta hurtigt och rappt ”Tjena! Kul att du är här!” medan flickor tilltalas längre och med mera innehållsrikt ordalag med ett tonfall som är mjukare som ”Hej

på dej, vilken fin blus du har idag, är det mamma som har köpt den, den är jättesöt. Jag gillar den!” (Lif 2008, s. 29). Eidevald (2014, s. 9) hävdar även han som Lif att pedagogernas förväntningar på barnen inom småbarnspedagogiken till stor del kommer att bestämma hur barnen uppfattar sina möjligheter att vara. Barn påverkas lätt och så småningom kan barnen börja uppfatta dessa förväntningar som deras identitet och kanske som det enda rätta sättet att vara. Som pedagog inom småbarnspedagogiken är den stora utmaningen att bli medveten om sina förväntningar, eftersom dessa ofta är omedvetna eftersom man inte ser dem som förväntningar utan som självklarheter menar Eidevald (Dolk 2013, s. 16). Dolk (2013, ss. 114-115) är även hon in på samma linje och menar att pedagoger för över normer på barnen inom pedagogiken. Hon beskriver överföringsnormer som en välment maktöverföring som bidrar till att barn utvecklar värderingar som anses goda. Även om det ligger goda tankar som grund från pedagogen att överföra normer så finns det en risk med att maktrelationer mellan vuxna och barn skapas och befästs. I dessa maktrelationer som finns mellan vuxna och barn inom småbarnspedagogiken så beskriver man den vuxne som subjekt och barnet som objekt som genom överföringsnormer skall styras till värderingar som anses vara bra och korrekta.

Svaleryd (2008, s.42) har erfarenhet av att förändringsarbete ofta möter motstånd och då det är fråga om att ändra arbetsrutiner så är de inte ovanligt att man reagerar med tveksamhet. Förändringsmotstånd grundar sig ofta på en rädsla att inte göra bra ifrån sig och att inte duga. Arbetet mot en jämställd småbarnspedagogik får naturligtvis inte ges upp på grund av detta. För att man som pedagog skall kunna arbeta jämställt med barn så behöver man komma i kontakt med känslan av att ett behov av förändring för barnens skull finns. Men det behöver också finnas en acceptans i att man behöver ändra på sättet att jobba och tänka. För att lyckas behövs en vilja att våga tänka nytt och att vara nyfiken och att vilja utveckla sig själv. Det är viktigt att pedagogen förstår att den är en del av barnens ständigt pågående process av identitetsskapande. I det dagliga arbetet har pedagogen makt och möjlighet att inverka, påverka och omforma barns identitet i det dagliga pedagogiska arbetet.

För att jämställdhetsarbetet skall kunna skötas så måste pedagogen ha vilja att förändras och att se sin roll i ett nytt perspektiv. Arbetsteamet behöver kunskap om genus, maktsystem och strukturer gör att hitta sin gemensamma plattform att arbeta utifrån. Man behöver skilja på strukturella värderingar på samhällsnivå och personliga åsikter och värderingar på individnivå. Det är viktigt att diskutera och enas om terminologi, vad står orden för på vår arbetsplats? Man behöver synliggöra vad ord har för betydelse på just den arbetsplatsen så som jämlikhet, flicka, pojke, duktig, busig och så vidare. Därifrån kan man sedan diskutera

riktlinjer för hur man tillsammans önskar förstå dessa ord på sitt daghem. För att undvika missförstånd så behöver man utgå från noll och bygga upp en gemensam grund (Ibid).

Innan man böjar arbeta medvetet med barnen så är pedagogens stora utmaning att se sambandet mellan samhällsstrukturer, våra egna värderingar samt hur vi tänker och handlar, såväl medvetet som omedvetet. Det är nämligen först då vi vågat granska oss själva som vi kan försöka bryta mönster och stötta barn i det som de behöver för att de ska se, bryta eller vidga genusstrukturerna (Svaleryd 2008, s. 43).

5.3 En genusmedveten pedagogik enligt Birgitta Olofsson

Britta Olofsson skriver i sin bok "Modiga prinsessor och ömsinta killar" om en genusmedveten pedagogik. Hon menar att genom att ta fasta på några viktiga pedagogiska grundprinciper, som kännetecknar en bra barnverksamhet i allmänhet så kan man uppnå en hög kvalitet och goda resultat i jämställdhetsarbetet.

1. Vi skall tillföra, inte ta ifrån.
2. Vi ska möta barnen där de befinner sig.
3. Vi skall fokusera på det positiva och förstärka det
4. Vi skall göra inläringen lustfylld och effektiv genom att använda oss av leken (Olofsson 2007, s. 57).

5.3.1 Tillföra inte ta ifrån

Enligt punkt ett så skall vi tillföra inte ta ifrån. Detta bör vara utgångspunkten då man utformar arbetet inom den genusmedvetna pedagogiken. Vi skall inte ta ifrån killarna Batman och vi skall inte ta ifrån flickorna Barbie. Däremot skall vi tillföra flickor och pojkar både Barbie och Batman. Det handlar om att tillföra flera färger på paletten då barn utformar sin personlighet. Om pojkulturen står för egenskaper som mod, styrka och självständighet så är det inget de skall berövas. Flickorna skall heller inte berövas karaktärsdrag som närhet, kommunikation och omvårdnad (Olofsson 2007, s. 59).

Vad skall vi då tillföra pojkarna? Man ser ofta hur pojkar lämnas i sticket för att klara sig själva då det uppstått problem. Ofta vet pedagogerna inte vad som händer i pojkgrupper. Många killar har svårt att hävda sig i manliga hierarkier. Vi måste ta reda på vad som händer i pojkgrupperna och erbjuda stöd. Vi behöver hjälpa för att bryta de negativa hierarkierna.

Vi behöver ge dem närhet och ge dem ett känslspråk. På så sätt förbereder vi dem på ett liv där kommunikation är viktigt för fungerande relationer (Olofsson 2007, ss. 59–60).

Vad skall vi tillföra flickorna då? Flickor behöver självständighet. Man ser ofta hur det som står för kvinnlighet nedvärderas. Inte minst av flickorna själva. Flickor behöver mod, styrka och tuffhet. De skall tillföras stolthet och självförtroende så att de tar den plats de förtjänar och slutar nedvärdera sig själva och sitt kön (Olofsson 2007, s.60).

5.3.2 Att möta barnen där de befinner sig

Punkt två i Olofssons teori handlar om att möta barnen där de befinner sig. Då man utgår från barnets intressen och erfarenheter samt möter barnet just där det är så visar man barnet respekt. På så sätt kan ni också göra barnens värld större och därmed visa dem mera möjligheter (Olofsson 2007, s. 60).

Vi ska inte ta ifrån pojkarna leken där de stängt in sig i ett rum för att leka brottningslekar, vi ska öppna dörren och gå in till dem. Då kan vi ge dem närhet och kroppskontakt samtidigt som vi lär dem sådant som berör hänsyn och omtanke. (Ibid)

Vi skall inte heller ta Barbieleken av flickorna. Flickor identifierar ofta sig med dockor och Barbies och vi pedagoger ges här med ett ypperligt tillfälle att använda Barbie i vårt jämställdhetsarbete. Tillsammans kan vi vidga Barbies värld, kanske vi tillsammans med henne bildar en äventyrsgrupp där dockorna beger sig ut på tuffa, spännande äventyr (Olofsson 2007, ss. 60–61).

Man kan också göra som Olofsson gjorde i en sångsamling på ett daghem. Hon bytte ut alla han mot hon i sången ”det var en gång en snickare”. Det dröjde inte länge innan hon fick kommentaren att ”en snickare kan inte vara en hon”. Då fick hon som pedagog förklara att det är ovanligt med kvinnliga snickare, och att förr i tiden kunde inte flickor vara snickare men att i dagens läge finns det faktiskt flickor som jobbar som snickare. Det är viktigt att möta barnen där de befinner sig där, kan man få barnen övertygade om alla fördelar som finns med att utvidga begreppet manligt och kvinnligt. Man behöver alltså utgå från barnens värld för att uppnå resultat. Den världen kan utvidgas och tillsammans kan man hitta nya lösningar (Olofsson 2007, ss. 62–63).

5.3.3 Fokusera på det positiva

I punkt tre menar Olofsson att man skall fokusera på det positiva och att tjata på barnen och fokusera på det negativa är ett effektivt sätt att tappa greppet och att få dålig stämning i barngruppen. Vill man uppnå goda resultat så behöver man sätta fokus på det positiva och stärka det. Att bli sedd är ett primärt mänskligt behov. Vi upprepar gärna ett beteende som vi fått uppmärksamhet för, särskilt ifall uppmärksamheten varit positiv. Även om detta verkar som en självklarhet så händer det lätt att man glömmer detta primära behov och hamnar i en cirkel av tjat. Istället för att kritisera barn för att de agerar enligt stereotypa könsmonster så skall vi ge positiv förstärkning då de vågar överskrida gränserna. På det sättet kan vi ge pojkarna uppmärksamhet då de visar prov på omvårdnad och empati. Den försiktiga flickan kan få bekräftelse då hon vågar ta plats och busa, istället för att stärka hennes lugna och blygsamma sida ytterligare (Olofsson 2007, s. 63).

Vi kan välja att se det positiva eller det negativa i olika situationer, Margareta Öhman berättar i *Förskoletidningen* (3/1997) om en situation då en stor klass var ut på promenad: Under promenaden ramlar en sexåring flicka rakt ut i gatan. En nioårig pojke är snabb att rycka upp henne på trottoaren igen. Han ger henne en ilsken blick och säger ”Se dig för ditt blindstyre, du kunde ju för fan ha blivit överkörd!” Sexåringen gråter och pedagogen tröstar henne samtidigt som hon ger nioåringen en rejäl utskällning för att han använde så fula ord. Pedagogen nämner dock inte hans hjältemodiga insats att rädda flickan. Öhman skriver att man kan bara gissa hur den här situationen kommer att påverka nioåringens empatiutveckling (Olofsson 2007, s. 64).

5.3.4 Leken som metod

Vi vet att leken är otroligt viktig och att den är den bästa förutsättningen för lärande, detta är en av småbarnspedagogikens grundbultar. I den genusmedvetna pedagogiken så arbetar man med hela identiteten och då är leken ett verktyg som inte går att ersätta. Då man använder leken som metod så skapar man en samvaro som är lustfylld och positiv. Genom leken kan pojkarna på ett lekfullt och positivt sätt förstå vinsten av att vara omtänksamma och låta det bli en del av sin identitet. På samma sätt kan flickor förstå vilken kick det kan vara att känna sig modig och stark. Olofsson poängterar att positiva lekupplevelser kan finnas kvar hela livet och påverka oss och vår identitet (Olofsson 2007, ss. 64–65).

6 Jämställdhetsarbete i praktiken

Det mest grundläggande då man börjar arbeta med jämställdhetsarbete är att ta reda på hur pedagoger, personal och barn tillsammans skapar könsmonster. Utan att vara medveten om detta går det inte att göra en förändring. Det gäller alltså att ta på sig genusglasögonen för att bli medveten och komma till insikt. Att synliggöra normer är inte alltid så trevligt eftersom att det kan kännas svårt för pedagogerna att bli medveten om hur man återskapar stereotypa normer. Två begrepp som kommer till nytta i praktiskt arbete med jämställdhet är autonomi och intimitet. Autonomi står för självständighet och intimitet för samhörighet. Traditionellt uppfostras pojkar och flickor så att de får tillgång till olika mycket av autonomi och intimitet. Flickor får överlag lära sig mera intimitet och mindre autonomi och tvärtom för pojkar. Detta leder till att vi inte blir fullständiga som människor eftersom att vi behöver båda för att kunna utveckla full kompetens och kapacitet. Det är viktigt att pedagoger är beredda att brädda sin könsroll och visa barnen vikten av både autonomi och intimitet i ord och handling (Wedin 2014, s. 58; Henkel 2009, s. 32).

6.1 Positiv bekräftelse

Ett första och viktigt steg i jämställdhetsarbetet är att ge positiv bekräftelse, det vill säga inte beröm utan positiv uppmärksamhet. Att ge positiv bekräftelse handlar om att bekräfta barnet som person och visa att jag ser dig och du är bra. Ett bra sätt att komma igång med att handla positivt är att använda ordet inte så lite som möjligt eller helt och hållet byta ut det. Man kan börja mjukt med ca 10 minuter åt gången. Stopphanden är en annan bra metod som man kan använda för att barn skall kunna vänta på sin tur. Om någon försöker avbryta i ett samtal med en annan så markerar man med stopphanden och fortsätter att hålla fokus på den som du samtalade med. Att använda namn i positiv bemärkelse istället för negativ är ett bra sätt enligt Henkel att stärka både individ- och gruppkänslan (Henkel 2009, s. 35).

6.2 Härskartekniker och bekräftartekniker

Den norska forskaren och politikern Berit Ås har tagit fram begreppet härskartekniker. Det beskriver olika sätt att utöva makt på. Enligt Ås finns det fem olika härskartekniker. Osynliggörande, förlöjligande, underhållande av information, dubbelbestraffning och påförande av skuld och skam. Henkel skriver att dessa härskartekniker används för att behålla eller skaffa sig makt över andra. Dessa används för att hävda sig själv och samtidigt trycka ner andra. De används av vuxna, barn, kvinnor, män, flickor och pojkar för att hävda

sig själv och få mera inflytande. Henkel menar att Härskartekniker är ett sätt att behålla den rådande könsmaktsordningen (Henkel 2009, s.39; Svaleryd 2008, ss. 67–69).

Man kan använda bekräftartekniker för att motverka härskartekniker. På det sättet ändrar man det sociala klimatet genom att skapa nya interaktionsmönster och förhållningssätt. Bekräftarteknikerna är att synliggöra, respektera, informera och inkludera, alla gör sitt bästa, konfliktlösning istället för skuld, bemöta alla som subjekt, respektera egna och andras nej och gemenskap (Henkel 2009 s. 42).

6.3 Att synliggöra genom observation

För att man skall veta vad som behöver förändras så måste de ofta omedvetna förväntningarna på flickor och pojkar synliggöras. Eftersom det är vuxna som sätter upp vilka villkor och regler som gäller och även vilka roller barnen får är det av stor vikt att fokus ligger på pedagogerna och att observera pedagogernas arbete (Henkel 2009, s. 50).

Våra dagliga handlingar sker ofta utan att vi tänker värst mycket på dem. Vi gör som vi blivit lärda, så som man gör i vår kultur med våra värderingar. Syftet med systematiska observationer är att se om flickor och pojkar får samma möjligheter att utvecklas under ledning av den vuxne. Innan observationerna kan börja är det viktigt att personalen diskuterar förväntningar och farhågor. Det är också viktigt att börja med att räkna ut hur många pojkar och hur många flickor det finns i gruppen. Finns det till exempel tio flickor och sex pojkar och pojkarna talar hälften av tiden så har de mer än hälften av talutrymmet. Man kan observera på flera olika sätt, med papper och penna, bandspelare och videokamera. Jag har dock valt att enbart behandla observation med papper och penna. (John & von Sabljar, 2009, s. 32; Henkel 2009, s.52).

6.3.1 Observation med papper och penna

Genom att göra upp ett observationsprotokoll (se tabell 1.) kan man få reda på en hel del som man i vanliga fall kanske missar. Observationen kan till exempel ske vid samlingen, vid matstunden, vilan, leken eller vid påklädningen. Ifall observationerna sker vid samlingen så håller en pedagog samlingen och en annan sköter själva observationen. Den som har som har i uppgift att sköta protokollet drar ett streck varje gång någon pratar eller gör något annat av punkterna på schemat. Sedan sammanställer man och analyserar resultatet (John & von Sabljar 2009, s.33).

Det är viktigt att observationerna sker systematiskt, samma situation behöver alltså observeras flera gånger. Att det sker systematiskt är viktigt för att verkligen synliggöra de olika könsens villkor på daghemmet. Observationen behöver inte sträcka sig över en lång tid utan 15–30 minuter räcker. Det kan vara svårt att bearbeta långa observationer (Henkel 2009, s.50).

Tabell 1. Exempel på observationsprotokoll:

Antal barn	Flickor	Pojkar
Taltid		
Följdfrågor		
Negativ uppmärksamhet		

(John & von Sabljar 2009, s.33).

Efter hand kan man fylla ut protokollet med flera punkter så som:

- Antal tilltal
- Antal tillfällen att avbryta
- Antal tillfällen för utrymme att prata spontant
- Antal gånger ett barn får höra sitt namn
- Antal tillfällen som barnen får höra kommentarer om storlek, snabbhet och styrka
- Antal gånger barnen får höra kommentarer om att de är snälla, duktiga och visar hänsyn (John & Von Sabljar 2009, s. 33).

Då materialet analyseras behöver man ha klara frågeställningar och ramar att utgå från för att resultatet skall bli rättvist och visa sanningen (Henkel 2009, s. 51). Man kan utgå från fem huvudrubriker inom varje rubrik ökar svårighetsgraden från det som är lätt att upptäcka till det som är svårare att få syn på. Huvudrubrikerna är närhet, uppmärksamhet, språket, ansvar och leken. Man kan fundera kring vad konsekvenserna blir av att jag gör såhär? Vad leder det till för flickor och pojkar? Genom observation och analys har du fått en medvetenhet om vad som händer i samspelet mellan pedagog och barn, vad det leder till och i och med det också möjlighet att göra på ett annat sätt (John & von Sabljar 2009, ss. 36–39).

6.4 Att vidga könsrollerna

Följande steg efter att observationerna blivit analyserade och det konstaterats vilka könsmonster som finns, är det dags att vidga könsrollerna genom att arbeta könsmedvetet.

Med en könsmedveten pedagogik avses pedagogiskt ansvar i att ha kunskap och vara medveten om traditionella könsmonster och könsnormer i den egna verksamheten. Det behövs pedagogiska metoder för att motverka dessa. Målet är en jämställd verksamhet där flickors och pojkars villkor är likadana (Wedin 2014, s. 60).

Ett första steg för jämställdhet på daghemmet är att benämna alla barn med namn som individer och inte som flickor och pojkar. Det händer ofta att flickor och pojkar klumpas ihop var för sig. Det finns en risk att vissa barn aldrig blir uppmärksammade som en egen person. Det bidrar till att skapa identitet att höra sitt namn. Att ge både flickors och pojkars kön ett namn bidrar också till att daghemmet går mot en jämställd riktning. Ordet snopp började användas på 1960 talet medan flickornas snippor fick sitt namn 2003. Det händer lätt att flickor sänks då pojkar höjs och att pojkar sänks då flickor höjs, för att motverka detta kan man använda en kompensatorisk jämställdhetspedagogik. Denna metod innebär att barn ges möjlighet att bredda roller och färdigheter i en enkönad grupp, för att sedan kunna samspela i olika förutsättningar i en gemensam grupp. Det är dock viktigt att det är klargjort varför man väljer att arbeta med enkönade grupper annars är risken stor att de stereotypa könsrollerna stärks (Henkel, 2009, ss. 67–69). Tanken med enkönade grupper är att flickor och pojkar får möjlighet att träna olika förmågor och roller utan att känna av konkurrens från det andra könet. På ett daghem kan det vara frågan om pojkar som får träna hjälpsamhet och flickor som får utforska tågbanan. Även om flickor och pojkar lär sig nya förmågor i den enkönade gruppen så finns det risk för att gamla mönster återuppstår i den gemensamma gruppen. Därför är det viktigt att arbeta med att förändra könsmonster både i enkönad grupp samt flickor och pojkar tillsammans (Wedin 2014, ss. 61–62).

Enligt Henkel är det viktigt att alla barn får öva på att uttrycka, förstå och respektera känslor. Empati är grunden till att vi skall förstå varandra. För att främja jämställdheten och bredda könsrollerna så kan det vara bra att se över material och miljö på daghemmet. På många daghem har man omedvetet skapat lekhörnor där traditionellt flickiga och pojkiga material skiljs åt. Ett sätt är att blanda sådant material som är könskodat (Henkel 2009, ss. 72–73).

6.5 Handlingsplan

Handlingsplan är en pedagogisk plan som tar sikte på hur vardagen ser ut för elever och personal. I handlingsplanen sätter man upp små konkreta mål som går att mäta (se tabell 2). Efter ett tag skall man kunna utvärdera och kunna se om det man tänkt har fungerat eller inte samt förstå varför det inte fungerat i fall det visar sig vara så. Utifrån de observationer man

gjort väljer man något man vill börja med. För att lyckas är det viktigt att avgränsa sig och ta en sak i taget. Konkreta åtgärderna: Vad skall göras? Hur skall det göras? När skall det göras? Av vem skall det göras? Det är viktigt att utvärdera resultatet av planen. Redan då man gör upp planen skall man bestämma sig för när den skall utvärderas. Utvärderingen ligger som grund för nästa steg. Behövs bättre sätt för att uppnå det första målet, eller är det dags att ta nästa steg. Som stöd kan man ha dessa frågor:

- Har vi uppnått målen under punkten ”Vad skall vi göra?”
- Om ja, vad låg bakom framgången?
- Om inte, varför? Vad berodde misslyckandet på?
- Vad är nästa steg? Gå vidare eller hitta ett nytt sätt att lyckas med samma mål?

(John & von Sabljar 2009, ss.43–44).

Tabell 2. Exempel på handlingsplan:

Handlingsplan					
DETTA	VAD	HUR	VEM	NÄR	UTVÄRDERING
vill vi ändra på	ska vi göra?	ska vi göra?	ska vi göra vad?	ska vi göra det?	hur gick det?

(John & von Sabljar 2009, s 47).

7 Grunden för planen för småbarnspedagogik

Vårt främsta styrdokument inom småbarnspedagogiken i Finland idag är grunden för planen för småbarnspedagogik. I grunden för planen för småbarnspedagogik faller jämlikheten under värdegrunderna. I planen tas inte jämlikhet mellan könen destomera upp förutom att den nämns. Jag tänker ändå redogöra för planens värdegrund (Grunden för planen för småbarnspedagogik 2016, s. 20).

Värdegrunden i grunderna för planen för småbarnspedagogik baserar sig på de allmänna principerna i FN:s konvention om barnens rättigheter⁷¹, lagen om småbarnspedagogik och

FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning⁷³. Enligt planen skall barnens bästa alltid komma i första hand, alla barn skall ha rätt att må bra, få omvårdnad och skydd, barnens åsikter skall tas i beaktande och alla barn skall behandlas jämlikt och likvärdigt. Barn får heller inte diskrimineras (Ibid).

7.1 Barndomens egenvärde

Alla barn har rätt till en god och trygg barndom, det är småbarnspedagogikens uppdrag att främja detta. Småbarnspedagogiken bygger på uppfattningen om barndomens egenvärde. Alla barn skall få vara precis som de är och alla är unika och värdefulla. Alla barn har rätt att bli hörda, sedda, tagna i beaktande och förstådda som individer och som medlemmar i sin grupp (Ibid).

7.2 Att växa som människa

Småbarnspedagogikens grundstenar är respekt för livet, de mänskliga rättigheterna samt människans okränkbarhet samt en hållbar livsstil. Det är personalens uppgift att ge barnet det stöd det behöver för utvecklas till humana människor, det vill säga stödja barnet till att sträva efter sanning, godhet, rättvisa och fred. Småbarnspedagogiken värdesätter bildning. Det lyfts fram genom synen på sig själv, synen på andra, omgivningen samt kunskap i och viljan i att göra rätt. Det hör till personalens uppgift att handleda barnen att agera enligt värdegrunden och att diskutera värderingar och ideal. Ingen form av mobbning, rasism eller våld ska accepteras (Ibid, 21).

7.3 Barnets rättigheter

Barnen har rätt att ge uttryck för, sina tankar och åsikter. De har också rätt att bli förstådda utgående från sina egna förutsättningar att kommunicera och uttrycka sig. Vi är skyldiga att ge alla barn rätt till god undervisning, omsorg och uppmuntrande respons. Alla barn skall ha rätt att leka, lära sig genom lek, glädjas över sitt lärande och skapa sig en uppfattning om sig själva, sin identitet och världen utifrån sina egna perspektiv. Social gemenskap och att vara en del av en grupp hör också till barns rättigheter. Barnen har rätt att få mångsidig information, hantera känslor och konflikter samt pröva på och lära sig nya saker (Ibid).

7.4 Likabehandling, jämlikhet och mångfald

Småbarnspedagogiken främjar det finländska samhällets demokratiska värderingar så som likvärdighet, jämlikhet och mångfald. Alla barn ska få möjligheter att utveckla sina färdigheter och göra sina val oberoende av förväntningar baserade till exempel på kön, ursprung, kulturell bakgrund eller andra orsaker som gäller barnet som person. Det är av stor vikt att personalen skapar en atmosfär som respekterar mångfald. Vår småbarnspedagogik bygger på en nyansrikt finländskt kulturarv som fortsätter att formas samt omformas genom samverkan mellan barnen, deras vårdnadshavare och personalen (Ibid).

7.5 Mångfald av familjer

För att skapa förutsättningar för ett bra fostringsarbete behövs en professionell, öppen, respektfull inställning till mångfald såsom språk, kultur, åskådningar, religioner, traditioner och syn på fostran. Varje barn behöver få känna att den egna familjen är värdefull, därför behöver personalen stödja barnets familjeidentitet och familjerelationer (Ibid).

7.6 Hälsosam och hållbar livsstil

Småbarnspedagogiken har som uppgift att hjälpa barnen att lära sig hälsosamma levnadsvanor. Alla barn behöver ges möjligheter att utveckla sina emotionella färdigheter och sitt estetiska tänkande. I småbarnspedagogiken ska man följa principerna om hållbar livsstil samt ta dessa dimensioner i beaktande: den sociala, den kulturella, den ekonomiska och den ekologiska dimensionen (Ibid).

8 Jämställdhetsprojektet Björntomten och Tittmyran

Här nedan kommer jag att presentera den jämställdhetspedagogik som Kajsa Wahlström har utarbetat tillsammans med sin personal. Kajsa Wahlström arbetar som förskolechef i Gävle kommun i Sverige. Ingemar Gens som var länets jämställdhetsexpert hade konstaterat att många av de projekt som ordnades för att öka jämställdheten mellan män och kvinnor i kommunen var bra men att de sällan gav några varaktiga förändringar. Han menade att förändringarna måste ske redan i förskolan, han ville alltså starta ett jämställdhetsprojekt för förskolebarn. Det var så projektet drog igång (Wahlström 2003, 6-7).

Detta skulle bli början på ett projekt som varade från år 1996–2000. Det var under de åren som Kajsa tillsammans med sin personal på Tittmyrans och Björntomtens förskola i Gävle

skulle utveckla en jämställdhetspedagogik för förskolans barn och pedagoger. Projektet kom att heta: Jämställdhet vidgade könsroller för flickor och pojkar på förskolan. Målet med projektet var att vidga könsrollerna för flickor och pojkar (Wahlström 2003, ss. 4–5).

Kajsa och hennes personal hade en fridfull bild av sin förskola och de upplevde att förskolan var fantastisk och verksamheten gedigen. Men hur var det ställt med jämställdheten? Vid första anblicken såg det bra ut liksom på många andra förskolor. Lugnt och skönt med flickor och pojkar sida vid sida. Det visade sig dock att ojämställdhet också fanns på Tittmyrans förskola. De såg att flickor berövades möjligheten att utveckla mod, egen vilja och initiativförmåga, att vara huvudrollsinnehavare och att tro på sig själv. Pojkarna i sin tur berövades möjligheten att utveckla empati, hjälpsamhet, närhet, positiv kroppskontakt, relationer, språk och mycket där till (Wahlström 2003, Ss 11, 7–8).

Wahlström (2003, s.33) menar att det finns en tydlig rollfördelning mellan flickor och pojkar, just för att de är flickor och pojkar. Varje gång som vi vuxna behandlar flickor och pojkar olika bidrar vi med att upprätthålla ett diskriminerande mönster. Flickor lever och utvecklas i en värld och pojkar i en annan. Har de något val eller formas de bara till flickor som aktar sig och pojkar som är aktiva? Det går att vidga ramarna och dela med sig åt varandra. Vi skall inte byta rollerna utan vidga dem. Naturligtvis finns det många flickor som inte aktar sig liksom det finns många pojkar som inte är aktiva. Ofta faller de barn med icke traditionella könsrollsmönster utanför det förväntade beteendemönstret i förskola och skola.

8.1 Observationer

Då det var dags att dra igång projektet så varierade entusiasmen mellan pedagogerna. Några var fundersamma och osäkra och andra var nyfikna och entusiastiska. Uppfattningen om vad jämställdhet egentligen är skiftade. För att tydliggöra gick Kajsa tillbaka till den ursprungliga projektbeskrivningen:

”Syftet är att vidga flickor och pojkars könsroller så att de senare i livet skall ha större valmöjligheter, inte minst vad gäller skola och yrkeslivet. Både flickor och pojkar bör få möjlighet att träna samtliga de färdigheter som krävs för att bli en komplett människa. De undersökningar som gjorts visar att de flesta förskolor förstärker stärker de traditionella könsrollerna istället för tvärtom. Pojkar leker fri lek utan vuxenblandning medan flickorna tenderar vara där de vuxna, kvinnorna finns. Redan i förskolan är mönstren tydliga, hur pojkar tar för sig medan flickor står tillbaka. Om

kvinnor och män i framtidens Gävleborg kan bryta in på varandras traditionella arbetsmarknader är det ett bra och effektivt verktyg för regional utveckling” (Wahlström 2003, s.38–39).

De satte upp ett papper på en dörr på avdelningen, där skulle personalen skriva ner vad de såg. Det räckte med en eller två meningar, det enda viktiga var att det handlade om flickor och pojkar. Det visade sig snabbt att de flesta iakttagelserna verkade handla om pojkar och även i det som skrevs om flickorna så gjorde sig pojkarna påminda. Iakttagelserna handlade mest om konflikter. De några gånger som flickorna förekom i anteckningarna så var deras roll att ordna och fixa. Nu fick de ställa sig frågan ifall det var de vuxna som valde att fokusera på bråkiga pojkar och snälla flickor. Anteckningarna på dörren gav en tydlig vink om förväntningar, tankar och attityder pedagogerna hade. Det visade sig att samma mönster uppvisade sig i alla studier de gjorde. Med de förväntningar som upptäcktes så bemöttes och styrdes barnen konstaterar Wahlström. Ytterligare konstaterar hon att efter de upptäckt detta så valde de medvetet att förstärka det positiva hos barnen istället för att stoppa det negativa. De satsade på att det positiva kommer att stänga ut det negativa (Wahlström 2003, ss. 42–45).

Från att ha observerat med papper och penna kände de nu att de ville gå vidare. Vid ett samlingstillfälle antecknades vem som fick mest uppmärksamhet. De lade märke till att det var pojkarna som tog för sig och som fick uppmärksamhet. Flickorna som satt snällt fick ingen uppmärksamhet. De konstaterade att de gick miste om kontrasterna mellan barn och pedagog i observationerna. De satte en bandspelare i tamburen på förskolan. Då de analyserade det som sagts så lade de märke till att korta förmaningar och kommandon till pojkarna var det som kom fram tydligast. Däremot hördes långa samtal med flera meningar till flickorna, dock avbröts flickorna ständigt av pojkarna som sträckte fram en fot och sa knyt eller ställde sig framför den vuxne och ville ha jackan knäppt (Wahlström 2003, ss. 47–48; Dolk 2013 s. 35–36).

Det fattades fortfarande nyanser i observationerna, så som kroppsspråk, miner, nickningar och så vidare. Det var dags att observera med videokamera. Då personalen tittade på filmerna lade de märke till vilken typ uppmärksamhet de olika barnen fick. Vissa barn fick mängder av tilltal och följdfrågor, vissa fick höra sitt namn ofta, andra fick ofta bekräftande blickar med mera. Då filmerna analyserades så upptäckte de bråkiga pojkar och snälla flickor. De upplevde det som svårt att lösgöra sig från förväntningarna att det verkade vara så verkligheten var konstruerad. Just därför blev de situationerna filmade. De konstaterade att de satt fast i sina egna föreställningar om hur de olika könen är. Alltså berättade kameran

bara den sanning som filmaren väljer att presentera. Efter ett tag såg de barnens beteenden som ett svar på pedagogernas ageranden (Wahlström 2003 s. 49, 56–57).

Det krävdes många månader av observationer innan personalen var redo att släppa illusionen om att de behandlade flickor och pojkar olika. Utan videokamera hade det varit omöjligt. Med kameran kunde de fånga varje nyans av personalens agerande. Slutligen var de tvungna att konstatera att de förstärkt de traditionella könsrollerna hos barnen. Oberoende om de filmade samlingsen, ute på gården, matsituationen eller i hallen så kom samma mönster fram. De bidrog till att ge flickor och pojkar olika roller. Kajsa har listat rollerna såhär:

Flickor

- Leker nära de vuxna och görs ständigt beroende av vuxna
- Leker i par och har relationer till en i taget
- Tränas till anpassning och försiktighet
- Övar separationer
- Ges och tar rollen som stötdämpare och hjälpfröken
- Tillgodoser andras behov
- Har ett starkt rättvise- och likhetstänkande
- Identiteten baseras på relationer och likhet till andra
- Får mycket kroppskontakt med vuxna
- Beskrivs som hjälpsamma, duktiga, lyhörda och snälla
- Tränar språk, relationer, lyhördhet, hänsyn
- Tränar finmotorik
- Undviker konflikter, tar motgångar personligt och får skuldkänslor
- Språket används till känslor, relationer och upplevelser
- Visar passivitet och lydnad istället för att ta egna initiativ
- Är aldrig huvudpersonen inte ens i sitt eget liv

Pojkar

- Leker på distans från de vuxna

- Leker i stora grupper
- Tar och ges rollen som ledare
- Har stark jaguppfattning, undviker svaghet och blir modig
- Tar för sig
- Befinner sig på någon position i pojkgruppens tydliga hierarki
- Identiteten baseras på negativa kommentarer och förmaningar samt avståndstagande från allt kvinnligt
- Undviker kroppskontakt med vuxna
- Utvecklar aggressioner
- Experimenterar och testar
- Är tävlings och prestationsinriktad och tänjer på regler och gränser
- Agerar direkt och handgripligen vid konflikter
- Ges mycket negativ uppmärksamhet
- Tränar initiativförmåga och grovmotorik, ledarskap och hierarkier i lek vuxenledda aktiviteter
- Språket handlar om mätbara ting, helst stora och innehåller diverse ljud
- Är aktiva

Detta är resultatet av observationerna på Tittmyran och Kajsa vill påstå att de inte är unika på något sätt. Varje dag och här och nu händer samma sak i skolor och förskolor runtomkring oss (Wahlström 2003, ss.81–83).

8.2 Wahlströms Jämställdhetspedagogik kontra tidigare forskning

Nedan kommer jag att presentera pedagogiken som Wahlström tillsammans med sin personal utarbetade för att främja jämställdhet mellan flickor och pojkar. Jag kommer också att ta upp andra forskningar som gjort inom jämställdhetspedagogiken.

På Tittmyran försökte de vidga barnens könsroller genom att ändra på vardagsbeteendet, tyvärr verkar det få motsatt effekt, då flickorna höjdes så sänktes pojkarna och då pojkarna höjdes så i sänktes i sin tur flickorna (Wahlström 2003, s.133).

Det var dags att få till stånd en förändring i beteendemönstret. Pedagogerna bestämde sig för att dela in i pojk- och flickgrupper vissa delar av dagen. De tänkte att då skulle barnen få öva på att bredda sina könsroller i en enkönad grupp för att sedan utöva sina färdigheter i en blandad grupp. De ville kompensera de snäva könsrollerna som barnen mötte med en

kompensatorisk jämställdhetspedagogik. De utgick från sina egna analyser om att flickor och pojkar gärna delar in sig i olika grupper i leken. De hade också konstaterat att pedagogerna omedvetet bemöter flickor och pojkar olika. Det stod klart att då flickor och pojkar leker i sina grupper så befäste och övade de begränsade könsrollerna som de hade fått lära sig. Detta ökade polariseringen. En annan upptäckt var att flickor och pojkar ofta fostras till att stärka sådant som de redan kan (Wahlström 2003, ss. 134, 136). Olofsson (2007, s. 80) och Svaleryd (2008, ss. 61-62) delar åsikt med Wahlström, och menar att man kan dra slutsatsen att både flickor och pojkar kan ha stor nytta av kompensatoriska arbetssätt och ibland träffas i enkönade grupper. Då kan man tydligt stärka flickor och pojkar inom områden de på grund av omgivningens traditionella förväntningar inte fått chans att utveckla. Genom könsuppdelade grupper ges barn mod att pröva sådant som normalt hör till det andra könet.

Det räckte inte att dela upp barnen i flick- och pojkgrupper. Det resulterade enbart i snävare könsroller då barnen självmant delade in sig. Med ett medvetet förhållningssätt skulle de kombinera gruppindelningen. Eftersom att jämställdhet handlar om att få tillgång till ett brett register av roller och färdigheter så har alla rätt att få tillgång till sådant som tidigare enbart hörde till det andra könet. Alla barn skulle få ett positivt jag som bekräftas och att de får känna att de tillhör en gemenskap. Arbetet med könsuppdelade grupper kräver en tydlig målsättning, en klar struktur, positiva förväntningar och tillitsskapande övningar (Wahlström 2003, s.137; Svaleryd 2008, s. 63).

Olofsson (2007, s. 77-78) menar att med jämställdhetsarbete eftersträvar man inte likhet i första hand, utan flera valmöjligheter för bägge könen. Tanken bakom kompensatoriska arbetssätt är att både flickor och pojkar som grupp betraktat behöver stärkas fast på olika sätt. Pojkar behöver mera närhet och förtrolighet och, de behöver öva sig i att ta hand om samt att kommunicera. Flickor behöver i sin tur öva på självständighet, mod och tuffhet.

Magrèt Pála Ólofsdóttir känd för pedagogiken i den isländska förskolan Hjalli jobbar främst med enkönade grupper, det vill säga pojkar och flickor var för sig. Hon menar att så kan man ge båda könen 100 procent. Det är enligt Ólofsdóttir omöjligt att ge flickor och pojkar skilda budskap i blandade grupper utan att budskapen uppfattas fel. Att uppmana flickorna att till exempel busa mera i en blandad grupp, skull antagligen leda till att pojkarna skulle busa ännu mera och bli ännu tuffare (Olofsson 2007, s. 78). Lif (2008, s.9) menar i sin tur att litteratur som ger exempel på hur man kan arbeta jämställt i skolor och daghem inte skall användas som ett recept. Han menar att man inte kan kopiera någon annans metod till sin

egna verksamhet och förvänta sig samma resultat. Man behöver börja med att analysera sin verksamhet och utifrån resultatet utveckla sina egna metoder.

Den danska pedagogen Anne-Mette Kruse förespråkar även hon ett kompensatoriskt arbetssätt i enkönade grupper för att uppnå jämställdhet. Hon menar att målet med att arbeta i flickgrupper skall vara att utveckla självständighet och i pojkgrupper att utveckla intimitet. Hon beskriver i boken JämOs handboken om könsmobbing från år 2000 en promenad med en blandad barngrupp så här: Pojkarna springer iväg och flickorna konkurrerar om att hålla pedagogen i handen. Då man uppmanar flickorna att springa iväg, springer pojkarna ännu längre bort. Gör man promenaden i enkönad grupp skulle flickorna mera tydligt kunna uppmuntras att springa iväg och pojkarna skulle av sig själv söka närhet till den vuxne (Olofsson 2007, s.79).

Anette Hellman 2010, visar däremot med sin doktorsavhandling att resultat av studier som gjorts där det framkommit att flickor och pojkar leker olika långt från pedagogerna och varandra, går att ifrågasätta. Hon menar att pojkar och flickor visst leker med varandra och att kön hade mycket litet betydelse i dessa sammanhang. Hon ifrågasätter alltså påståendet att barn helst leker med barn av samma kön (Eidevald 2017, s. 69).

Odenbring (2014, ss. 86, 70–71, 78) tar upp ett exempel på hur vi pedagoger omedvetet bidrar till att stärka traditionella könsmonster. På ett daghem där hon gjorde en undersökning använde sig pedagogerna ofta av stötdämpare. En stötdämpare var i detta fall en flicka eller en pedagog. Stötdämparen använde man sig av för att skapa lugn i en situation som var eller förväntades bli stökig. Stötdämparen placerades ofta mellan stökiga pojkar till exempel i en samling eller en matsituation för att stötdämparen (flickan) hade en lugnande effekt på de stökiga pojkarna. Detta är ingen ny metod, det framkommer också i internationella studier. I en sådan här situation sätter man ett mycket stort ansvar på flickan det vill säga stötdämparen. Detta innebär att flickor uppmanas vara återhållsamma och inta en lugnande roll, medan pojkar tar och förväntas ta mera plats. Man behöver dock ställa sig frågan ifall flickor i fem till sex års ålder kan förväntas axla ett sådant ansvar. Denna typ av ansvar kan likställas med att få vuxenansvar. Genom att enbart tillge flickorna denna uppgift skickar pedagogerna ut specifika signaler åt barnen som berör kön. Detta handlingssätt är att överföra traditionella föreställningar om kön från pedagog till barn.

Wahlström formade tillsammans med personalen en metodik som var tillägnad flickor och pojkar. Flickornas metodik skall vidga deras könsroll och stärka den positiva självkänslan

och identiteten. Flickorna skall stärkas som individer så att de kan erövra en större självständighet samt framhålla sina behov. I en enkönad grupp kan flickorna fokusera på sin egna identitet och sitt egenvärde istället för att agera hjälpfröknar. De kan också bemötas och välkomnas som individer samt får utrymme att skilja på sak och person och de får också upptäcka att regler inte hotar relationer. I en enkönad grupp får de plats för humor och bus, de börjar intressera sig för naturvetenskap och matematik genom experiment och följdfrågor om mätbara ting. Wahlström menar också att på detta sätt får flickor träna grovmotorik genom bollövningar, att klättra, balansera och våga, de får öva sig på att utnyttja hela rummet. I en enkönad grupp kan flickorna förbättra sin kommunikativa förmåga och lära sig att formulera sina tankar och känslor men de får också öva på att uppträda, stå i centrum och tala inför andra. Då kön delas in på detta vis så kan det bli lättare för flickor att välja utifrån egna behov istället för omgivningens och det blir lättare att hitta sin egen vilja, det kan också innebära att de lär sig att se det positiva i olikheter och därmed bli friare i att göra egna val i framtiden. Denna pedagogik menar att flickor har lättare att göra sig hörd och säga ifrån, bli synlig som sin rätta person istället för att bli kategoriserad efter sitt utseende. Detta och mycket därtill stärker flickors självkänsla och identitet. Då en flicka får känna och uppleva allt detta får hon en känsla av att hon duger precis som hon är, att hon är unik och har alla möjligheter att uppfylla sina drömmar. Blir hon bemött på ett sätt som sårar henne eller nedvärderar henne så vågar hon högljutt protestera och säga ifrån och hennes protester kommer att tas på allvar (Wahlström 2003, ss. 138–140; Olofsson 2007, ss. 82–83).

Pojkarnas metodik då? Liksom för flickorna strävar man även här efter att vidga pojkarnas könsroll samt att stärka den positiva självkänslan och identiteten. Denna metodik skall tillåta pojkar att hitta gemenskap med andra samt hitta de egenskaper som behövs i relationer till andra, den skall också bidra till att pojkarna skall bli mindre utlämnade som individer. I en enkönad grupp kan pojkarna få tillgång till nya normer som gör det möjligt att söka identifikation istället för avståndstagande och de skulle bemötas och välkomnas som gruppmedlemmar. De skulle få lära sig att alltid följa reglerna och att allting inte måste ske genast, att vänta på sin tur och att sansa sig då de håller på att bli arga. I den enkönade gruppen får pojkarna öva rörelser, rytmik och balans men också träna sin finmotorik. Genom att ha sin fasta plats kan pojkarna komma ifrån tävlandet i pojkgruppen. Med denna metodik menar Wahlström att de skulle lära sig vikten av språket och lära sig att uttrycka känslor och relationer, då skulle pojkarna förbättra sin kommunikation så att de kan formulera tankar och känslor. Då pojkarna är tillsammans i grupp kan de träna på konfliktlösning, trösta, visa hänsyn, empati och lära sig att se konsekvenser av det de gör. På Tittmyran har de erfarenhet

av att pojkarna lättare får tillgång till närhet och positiv beröring genom denna pedagogik. Även handlingar som att hälsa på andra och att plocka upp efter sig faller sig mera naturligt i enkönade grupper. De skulle få uppleva positivt bemötande, utveckla en egen positiv könsidentitet samtidigt som de skulle få samma som tidigare så som att busa, brottas, springa, hoppa, sjunga, diskutera och hjälpas åt. Pojkarna skulle helt enkelt få känna att de lyckas med sin vardag. Genom att erbjuda pojkarna detta så förmedlar man att de duger bra som de är och att de är unika och har alla möjligheter att förverkliga sina drömmar. Då en pojke fått uppleva och lära sig allt detta så är det lättare för honom att protestera högljutt om någon sårar honom eller nedvärderar honom och protesterna kommer att tas på allvar (Wahlström 2003, ss. 140–141; Olofsson 2007, ss. 94–95).

Detta är den jämställdhetspedagogik och metod som Kajsa Wahlström och hennes personal har arbetat fram genom att analysera observationer på förskolan under flera års tid. Det kan kännas radikalt att i jämställdhetssyfte dela upp barn i enkönade grupper och Wahlström bedyrar att det var en stor utmaning och att det därför är viktigt att ställa upp mindre delmål och att vara medveten om vad man vill uppnå, annars har uppdelningen motsatt effekt. Det är viktigt att komma ihåg att uppdelningen skedde utvalda delar av dagen och i bestämda situationer (Wahlström ss.2003, s. 142).

9 Sammanfattning av teoridelen

I det här kapitlet kommer jag att sammanfatta det mest väsentliga och centrala i teoridelen. Redan då barnet ligger i mammas mage spekuleras det kring vilket kön barnet har och det är ofta också den första frågan som ställs då barnet föds, är det en flicka eller en pojke? Det finns ett sug efter förklaringar mellan män och kvinnor i vårt samhälle. Det har gjorts otaliga forskningar och undersökningar i ämnet. Beror skillnaderna mellan könen på kognitiva skillnader, biologiska skillnader eller är det omvärlden och samhället som gör oss till dem vi är. Det finns biologiska och kognitiva skillnader mellan oss men många forskare menar dock att skillnaderna könen emellan till stor del beror på sociala faktorer och samhällets påverkan. Vi har olika förväntningar på flickor och pojkar. Flickor förväntas vara försiktiga, förstående och omhändertagande medan pojkar ofta betraktas som högljudda och busiga samt att de har lättare att ta för sig, detta leder till den ojämställdhet som råder i samhället idag. Det förväntas helt enkelt olika saker av flickor och pojkar därför behandlas de olika utan att vi alla gånger är medvetna om det. Därför menar många forskare och sakkunniga att det är viktigt att bredda könsrollerna inom småbarnspedagogiken. Man menar då att man

inte tar bor något från flickorna inte heller från pojkarna, istället tillför man. Därmed vill man lära flickor att det är ok att ta för sig och stå på sig samtidigt som man vill lära pojkar att visa empati och vikten av att ta hand om.

Det krävs kunskap och reflektion för att se vilka omedvetna normer, krav och förväntningar vi har på flickor och pojkar samt hur det påverkar barnen. För att kunna arbeta jämställt måste det dock finnas en medvetenhet. Man måste våga se sig om och acceptera att det behövs en förändring. Problemen måste kartläggas och analyseras innan det går att förändra någonting. Innan man börjar arbeta med jämställdhet inom pedagogiken måste man ta reda på hur pedagoger, personal och barn tillsammans skapar könsmonster. Det är viktigt att man vet vilket mål man arbetar mot. Med genusarbete vill man uppnå det osynliga men ändå självklara.

I examensarbetet tar jag upp hur man blir genusmedveten inom pedagogiken. Som jag nämnt tidigare så gäller det att tillföra och inte ta ifrån, samt bemöta barnen där de befinner sig. För att kunna jobba mot målet behöver man fokusera på det positiva. Att använda sig av leken för att nå sitt mål har visat sig vara en bra metod.

Genom observationer gör man mönstren synliga. Att observera med papper och penna med hjälp av protokoll kan man lägga märke till mycket som man kanske missar i vardagen. Det behövs en handlingsplan för att klargöra hur man skall nå målet. En utvärdering av arbetet är också viktigt för att se ifall målen uppnåddes och om inte varför.

Jag beskriver också hur Kajsa Wahlström tillsammans med sin personal på ett daghem i Sverige utarbetade en jämställdhetspedagogik i samma kapitel nämner jag också andra forskare och deras resultat i liknande undersökningar som gjorts på fältet.

10 Undersökningens genomförande

Här nedan kommer jag att gå in på vilken metod jag har använt i mitt examensarbete samt varför. Jag kommer också att beskriva hur själva undersökningen gick till, hur jag samlade in data samt hur jag analyserade resultaten av min undersökning. Genom intervju blir undersökningen mera flexibel och nya insikter kan dyka upp under undersökningens gång, därmed får man en bredare uppfattning om den enskilde respondentens uppfattning (Holme & Solvang 1997, 79 – 80). Man kan få fram mera nyanser och personligare svar genom intervju.

10.1 Undersökningsmetod

Jag har valt att använda mig av kvalitativ intervju i denna undersökning. Jag valde intervju som metod eftersom att jag ville få fram respondenternas personliga upplevelser och åsikter. Med hjälp av denna metod får jag lätt en helhetsbild som gör det möjligt att öka förståelsen för sociala processer och sammanhang. Genom intervju blir undersökningen mera flexibel och nya insikter kan dyka upp under undersökningens gång till exempel genom följdfrågor. Genom intervju får respondenterna svara fritt istället för att binda sig till vissa svarsalternativ, därmed får man en bredare uppfattning om den enskilde respondentens uppfattning. Eftersom att undersökningssituationen påminner om en vardaglig situation och ett professionellt samtal vill jag tro att det är lättare att få tag i nyanserna i respondenternas svar (Holme & Solvang 1997, 79 – 80, 99, Brinkman & Kvale 2009, s.17–18).

10.2 Respondenter och datasekretess

Respondenterna består av fyra stycken lärare inom småbarnspedagogiken. Intervjuerna har gjorts på två olika daghem i Österbotten, två pedagoger från vardera ställe. Jag valde att intervjua pedagoger från två skilda daghem för att få en bredd, istället för att alla respondenter skulle ha arbetat på samma arbetsplats, då skulle jag ha riskerat att resultatet inte känns seriöst och trovärdigt (Holme & Solvang 1997, s. 101). Respondenterna deltog i intervjuerna frivilligt och informerades om vad undersökningen handlade om, varför den gjordes och var jag studerar redan innan intervjutillfället (Holme & Solvang 1997, s. 105).

Det var inte svårt att få tag i respondenter, samtliga jag diskuterade med var villiga att ställa upp och verkade tycka att ämnet var intressant.

Jag hade på förhand pratat per telefon med respondenterna för att säkerställa att de var villiga att ställa upp på intervju. Jag hade förberett dem på vad mitt examensarbete handlar om samt vilket ämne frågorna rör. Intervjuerna spelades in och transkriberades sedan på dator, efter att sammanställningen var gjord raderades all data. Innan jag började intervjuerna berättade jag om tystnadsplikten samt att enbart jag har tillgång till intervjuerna. Jag berättade också att det inte någonstans framkommer vilket daghem de jobbar på eller vad de heter. Jag var noga med att poängtera innan jag började spela in vårt samtal att varken namn eller daghemmets plats nämns under intervjun (Holme & Solvang 1997, s. 32).

10.3 Data och insamlingsmetod

Jag valde att spela in intervjuerna för att lättare kunna få ett flytande samtal och så att jag inte skulle gå miste om några viktiga detaljer. Jag transkriberade intervjuerna genast efter intervjutillfället eftersom att jag då hade samtalet i färskt minne. Jag valde att skriva ut exakt ordagrant som respondenterna svarade. I resultatredovisningen har jag valt att skriva frågorna med kursivstil för att tydliggöra dem i texten.

11 Resultatredovisning

I kapitlet nedan kommer jag att presentera det resultat som framkom ur intervjuerna. Jag har använt mig av kvalitativa intervjuer och kommer att redovisa resultatet i flytande textform. När jag tolkar resultaten ur intervju svaren kommer jag att använda mig av teoretisk tolkning. Då man använder sig av teoretisk tolkning behöver forskaren inte använda sig av stränga analysmetoder utan kan tolka svaren friare. Teoretisk tolkning kan göras då forskaren har kunskap i forskningsämnet (Brinkman & Kvale 2009, ss. 253–254). Intervjufrågorna är öppna frågor och i redovisningen kommer jag att skriva ut i texten i den ordningsföljd som jag ställt dem. Jag kommer att citera en del av respondenternas svar för att på ett rättvist sätt försöka få fram det som respondenten menar. Jag använder mig av kursiv stil och citattecken när jag skriver ut citaten. Svaren som presenteras är mina egna tolkningar. Respondenternas svar och mina tolkningar knyts till texten i teoridelen, jag förtydligar ofta med (se sidan ..). Inne i texten har jag valt att använda mig av hen istället för hon eller han för att säkra sekretessen för respondenterna.

11.1 Arbetserfarenhet

Med de två första frågorna, *Hur länge har du arbetat på den här arbetsplatsen?* Och *Hur länge har du arbetat inom småbarnspedagogiken?* Ville jag veta hur länge respondenterna arbetat på arbetsplatsen samt inom småbarnspedagogiken helt enkelt för att få veta vilken erfarenhet de har samt huruvida respondenterna upplever att de fått stöd från arbetsgivaren. Respondenternas arbetserfarenhet inom småbarnspedagogiken varierar kraftigt. Arbetserfarenheten är från 2–34 år. På nuvarande daghem har respondenterna arbetat mellan 7 månader och 30 år, vilket man bör ta i beaktande i en del av frågorna. Samtliga respondenter har arbetat inom småbarnspedagogiken på en annan arbetsplats innan denna. Framst i de svar som berör vilket stöd som getts från kommunen och ledningen vad gäller

att arbeta jämställt kan man lägga märke till att det är svårt för de respondenter som arbetat en kort tid på daghemmet att veta vilket stöd personalen fått i jämställdhetsfrågor.

11.2 Erfarenheter från egna arbetsplatsen

Med frågan, *har jämställdhet mellan flickor och pojkar diskuterats på din arbetsplats?* ville jag veta ifall dessa frågor diskuteras på daghem och därmed få reda på huruvida dessa frågor är en del av vardagen inom småbarnspedagogiken. Största delen av respondenterna svarade att jämställdhetsfrågor diskuteras på deras arbetsplats även om ämnet inte tagits upp konkret som ämne. Respondenterna menar att jämställdhet är något som finns med och som man jobbar med hela tiden både medvetet och omedvetet. En av respondenter menar att även om jämställdhet är en del av vardagen så kan man lägga märke till att det kommer i skov, alltså att ämnet är mera aktuellt vissa perioder. Hen menar att detta ofta beror på saker som diskuteras på daghemmet, utanför daghemmet och i media. En av respondenterna har dock inte upplevt att jämställdhet har diskuterats överhuvudtaget på sin arbetsplats men då måste tilläggas att hen enbart har arbetat på daghemmet en kort tid.

Som följdfråga ville jag veta *ifall jämställdhet diskuterats i det egna arbetslaget?* Även där svarade största delen att de diskuterat jämställdhet mellan könen i sitt team. En av respondenterna svarade att jämställdhet inte diskuterats i teamet destomera, men att de i teamet kanske kastat något ord ibland med någon kollega men då mera omedvetet. I en av grupperna har man som rutin att ta upp jämställdheten på hösten då man gör upp teamavtal tillsammans med sitt team.

Man kan dra slutsatsen att dessa frågor diskuteras på daghemmen och att verkar som att respondenterna vet vad jämställdhet mellan flickor och pojkar är. För att anknyta till teoridelen i examensarbetet vill jag nämna att ett hinder för att uppnå jämlikhet ofta är att det finns en uppfattning i samhället om att vi redan är jämställda i vårt land, detta kan leda till svårigheter eftersom uppfattningen om vad jämställdhet innebär i praktiken varierar (se sidan 15). Det krävs kunskap och reflektion för att se de omedvetna normer, krav och förväntningar vi har på flickor och pojkar (se sidan 17). Som en av pedagogerna nämner så är det bra att ha en plan där det framkommer vad man vill uppnå och hur på så vis blir det också lättare att utvärdera sitt arbete (se sidan 26–27).

11.3 Skolning inom ämnet

Jag ville veta ifall respondenterna fått skolning i jämställdhetsfrågor. Därmed ville jag få reda på ifall det finns en uppfattning i samhället att jämställdhetsfrågor behöver diskuteras. Följande fråga löd, *har ni på din arbetsplats fått skolning i jämställdhetsfrågor?* Hälften av respondenterna svarade att det inte erbjudits skolning i ämnet så länge de arbetat på arbetsplatsen varav en tillägger att hen dock har för sig att ämnet nog förekommer i skolningar och föreläsningar med jämna mellanrum, det bör dock tilläggas att dessa respondenter enbart arbetat på arbetsplatsen en kort tid. En av respondenterna berättar att hen och dennes kollega var på en föreläsning som handlade om jämställdhetspedagogik för ca ett år sedan. En av respondenterna menar att det nog förekommit fortbildningsdagar med genusinriktning men att hen själv inte deltagit. En av respondenterna berättar att hens kollega var på en studieresa till Island där de jobbar mycket med en genuspedagogik som kallar Hjallis där utgår man från att dela upp barn i grupper enligt kön och på så sätt vidga barns könsroller (se sidan 35). Vid intervjutillfället lämnade det dock oklart vem som ordnade studieresan. Efter studieresan ordnades ett tillfälle på daghemmet där kollegan fick dela med sig av sina erfarenheter till de övriga i kollegiet.

I teoridelen tar jag upp en pedagogik som Kajsa Wahlström utvecklat tillsammans med sin personal på en förskola i Sverige. Pedagogiken kallas kompensatorisk jämställdhetspedagogik och går som jag nämnde ut på att vidga könsrollerna mellan könen genom att dela in flickor och pojkar i enkönade grupper där de kan öva på de egenskaper som anses svaga hos pojkar, respektive flickor. Detta skall leda till att flickor och pojkar kan leva mera jämställt. Hjallis pedagogiken som pedagogen ovan nämnde arbetar enligt samma princip (se sidan 34–35).

Enligt respondenternas svar att döma verkar det som att det finns en medvetenhet i samhället om att jämställdhetsfrågor behöver diskuteras inom småbarnspedagogiken och att ämnet verkar aktuellt. Även om bara en av respondenterna varit på en föreläsning i ämnet. En stor del av respondenter tillägger att då två stycken av trettio slipper på en skolning/ fortbildning så är det mycket svårt att delge de övriga i personalen sin nya kunskap och sina insikter eftersom att man ofta går miste om viktiga detaljer och nyanser. Ofta är tidsbrist ett problem.

11.4 Vidgande av könsrollerna

Jämställdhetspedagogik idag handlar till stor del om att vidga könsrollerna mellan flickor och pojkar. En viktig del av mitt examensarbete handlar om att vidga könsrollerna för barn. Jag ville veta vad respondenterna vet om att vidga könsroller så, nästa fråga löd, *vet du ved det innebär att vidga könsroller för barn?* Samtliga respondenter visste i det stora hela vad det handlar om då man vidgar könsroller. En av respondenterna berättar att de till exempel brukar försöka visa att man kan leka på olika sätt med dockorna och inte bara mata och natta. I teorin tar jag upp leken som metod (se sidan 22). Samma respondent menar att hen nog brukar försöka tänka på att vidga barns könsroller just genom leken. En annan respondent berättar att:

”För mig betyder det att man inte skall ta bort en roll från något av könen utan sätta till. Att flickor skall ha möjlighet till det som man kallar typiskt pojktigt och mittemot. Pojkar kan vara hjälpsamma, ha klänning och nagellack och vara Lucia och flickor kan hålla på med sådant som man överlag anser pojktigt”.

En annan pedagog är inne på samma linje och säger att:

”spontant kommer jag att tänka på att slå hål på normen att en flicka skall tycka om en sak och en pojke om en annan. Man behöver hjälpa barnen att förstå att vara pojke behöver inte betyda att man måste vara på ett visst sätt och samma gäller för flickor, utan att barn är barn istället för just flicka eller pojke”.

En fjärde respondent poängterar att flickor och pojkar skall erbjudas samma aktiviteter och att man också erbjuder andra leksaker åt flickor än dockor som till exempel konstruktionslekar.

Enligt teorin så vidgar man könsroller genom att erbjuda flickor och pojkar samma saker utan att styra in barnen på det som anses som stereotyp. Som en av respondenterna nämnde så handlar det inte om att ta bort något av flickorna och inte att ta bort något från pojkarna utan att sätta till. Pojkarna skall få leka med Batman men kanske Batman kan få visa känslor och ta hand om i leken. Flickor skall få leka med Barbies men kanske Barbie kan få åka ut på tuffa äventyr. På så sätt visar man flickorna att det är ok att ta för sig och pojkarna att det är ok att visa känslor (se sidan 20–21).

En av respondenterna nämnde leken. Leken är otroligt viktig och är enligt Olofsson 2007, den bästa förutsättningen för lärande. Då man arbetar med genusmedveten pedagogik så

arbetar man med hela identiteten, då är leken ett verktyg som inte kan ersättas (se sidan 22). Då jag jämför respondenternas svar och det som framkommer i teoridelen så ser det ut som att respondenterna i det stora hela vet vad det innebär att vidga könsroller.

En följdfråga var, *har ni diskuterat hur man kan vidga könsroller på din arbetsplats och i ditt team?* Största delen av respondenterna svarar att de har diskuterat det i sina team och på sin arbetsplats även om de kanske inte tagit upp det som ett konkret ämne som sådant. En av respondenterna svarar att:

”Vi har inte tagit upp det som att nu skall vi diskutera hur vi kan vidga könsrollerna, utan det har blivit mera som, att man tar upp det i vardagssituationer. Eller att man funderar efteråt att varför gjorde han eller hon sådär och hur kunde vi ha reagerat annorlunda för att få det just mindre typiskt pojkigt eller typiskt flickigt”.

En annan respondent nämner att de brukar se över leksakerna och att de försöker undvika de mest könsspecifika leksakerna men poängterar dock de inte tagit bort något helt utan enbart minskat. En annan respondent berättar att tidigare försökte de blanda leksakerna så att de inte skulle vara så uppdelat med bilar och dockor men att de nu återgått till att ha en viss vrå för till exempel bilarna och en för dockorna för att det verkar som att barnen vet vad som förväntas av dem då och lekarna blir inte lika stökiga. Hälften av respondenterna menar att det blivit vanligare att även pojkarnas stereotypa roller blir mindre tydliga och de allt mera vågar gå över gränsen från det typiskt pojkiga till det mera flickiga. Pojkarna leker att de tar hand om och leker mamma och pappa. De väljer allt mera lekar som man tänker inte är stereotypa. Samma respondenter menar också att flickorna har börjat ta för sig mera och att de blir allt busigare och leker att de brottas, respondenten konstaterar att roller verkar vara vidgade i deras grupp. För att binda till teoridelen kan man läsa om förväntningar på de olika könen i teoridelen (se sidan 9).

Odenbring 2010 visar i sin doktorsavhandling att då pedagoger beskriver flickor som dominanta och kavata samt pojkar som mindre dominanta och kavata och mera självständiga än flickor så grundar det sig på en traditionell syn på kön (se sidan 16).

Även om respondenterna har kunskap och verkar ha reflekterat över att bredda könsroller både medvetet och omedvetet så verkar det som att respondenterna ser vidgandet av könsroller utifrån val av leksaker och lekar vilket enligt teorin enbart är en del av att just vidga könsroller. Då man vill vidga könsrollerna och arbeta jämställt mellan könen finns det flera aspekter man bör tänka på. Man bör tänka på att nämna barnen vid namn och inte

klumpa ihop flickor och pojkar. Det är viktigt att tänka på hur man kommunicerar med barn och att detta sker på lika villkor för flickor och pojkar. Det är viktigt att tänka på att inte sänka pojkar genom att höja flickor och så vidare, detta kan enligt teorin tränas genom kompensatorisk jämställdhetspedagogik. Alla barn skall få möjlighet att träna på att uttrycka, förstå och respektera känslor. För att kunna arbeta könsmedvetet och vidga könsrollerna behöver man vara medveten om vilka könsmönster som finns i gruppen. Man behöver ha kunskap och vara medveten om traditionella könsmönster i den egna verksamheten (se sidan 25–26).

Enligt teorin talade kommentaren om att flickor och pojkar leker lugnare om leksakerna har en viss kodad plats så som en dockvrå mot att bredda könsrollerna. Enligt teoridelen är en del av att bredda könsrollerna just att blanda könskodade leksaker (se sidan 26).

11.5 Jämställdheten i praktiken

Ytterligare ville jag veta huruvida respondenterna upplevde att de på sin arbetsplats arbetar jämställt samt för att vidga könsrollerna. Den sjätte frågan var, *arbetar ni på din arbetsplats med jämställdhetsfrågor samt att vidga könsrollerna för barn?* På den frågan svarade samtliga att de tycker att de på deras arbetsplats arbetar med jämställdhetsfrågor. En av respondenterna menar att jämställdhet har varit på tapeten så pass länge redan och att de på hens arbetsplats har arbetat jämställt i flera år redan och därmed inte alls upplever att de arbetar könstypiskt mera. Hen poängterar dock att hen har varit med och arbetat inom småbarnspedagogiken i så pass många år så att hen har upplevt förändringen. Hen menar också att:

”jämställdhetsfrågor är en del av allt annat, den är inte en del av något utan den genomsyrar hela vår dag. Vi ser inte skillnaderna mera på samma sätt. Sen kanske barnen reagerar annorlunda men det är ju inte alltid vår roll att styra barnen heller, eftersom att det händer mycket utanför daghemmet också som kanske är mera stereotyp. Det är en del av vårt jobb helt enkelt, en del av vardagen”.

Samma respondent berättar att de på hens avdelning i år har haft pojkar som kommit med hårspännen och klänningar och att ingen av barnen har reagerat på det. Hen tillägger dock att barnen i den gruppen är högst fem år och hen konstaterar att redan i förskolan skulle antagligen reaktionerna av de övriga barnen börja komma och då antagligen på ett negativt sätt (se sidan 14). Hälften av respondenterna upplever att det är naturligt att barn nuförtiden

inte delas in i fack beroende på kön. En av respondenterna berättar att de försöker filtrera in i vardagen och vardagssituationer att det inte är någon skillnad vem som gör vad, inte på daghemmet och inte hemma i vardagen:

”Vi försöker till exempel om någon har klottat på sin blus säga att pappa kan tvätta, eller om en knapp behöver sys fast kan vi säga att pappa eller mamma kan sy den”.

Enligt en av respondenterna handlar det på hens arbetsplats om att alla skall erbjudas samma och om att erbjuda en variation. Hen berättar att ute på gården har de valt att ofta inte ta fram leksaker över huvud taget eftersom att de har lagt märke till att man då ser mycket mindre av de typiska könsrollerna då de stereotypa leksakerna inte finns tillgängliga.

Respondenterna verkar uppleva sin verksamhet som jämställd, två av respondenterna menar dessutom att de upplever att de typiska könsrollerna håller på att blekna. I teoridelen kan vi läsa att Olofsson 2007 menar att pedagoger ofta har inställningen att de jobbar jämställt och att de inte gör någon skillnad på flickor och pojkar men att om man studerar sättet att arbeta på så kan motsatsen ofta bevisas. Hon menar också att ofta då daghemspersonalens inställning är att de redan arbetar jämställt så beror det på brister i insikten och att man inte förstår problematiken (se sidan 18).

Hellman 2010 menar i sin doktorsavhandling ”kan Batman vara rosa” att pedagoger och barn reagerar på det som görs synligt. Det handlar enligt henne om barn som antingen bryter mot normen, är ofta aktiva eller äldre barn. Vissa handlingar görs synliga och kategoriseras av andra barn och vuxna som typiskt pojktigt och typiskt flickigt. Detta gör att vissa sätt att agera flickigt eller pojktigt ses som mera rätt än andra (Se sidan 14).

Ytterligare ville jag veta hur respondenten arbetar för att säkra jämställdhet och för att vidga könsrollerna. Jag frågar: *På vilket sätt arbetar du för att säkra jämställdheten mellan flickor och pojkar samt för att vidga de traditionella könsrollerna?* En stor del av respondenterna svarade att det är viktigt att tänka på att man inte omedvetet föser in barnen i olika fack beroende på deras kön. En av respondenterna svarar att:

” det är viktigt att man inte automatiskt styr in pojkarna där bilarna finns och flickorna där dockorna finns, så där får man nog tänka till lite så att man inte går i den fällan... ”.

En annan respondent svarade att hen inte tänker på det mera utan att det är automatiserat, hen tillägger dock att man kan medvetet ha pojkar att i leken till exempel ta hand om sjuka

djur och hen menar att då lägger man märke till att pojkar också är måna om att ta hand om. En tredje respondent svarar att:

”samma sak som jag skulle göra med flickorna skulle jag göra med pojkarna, det skall inte vara någon skillnad och man måste anpassa enligt barn och inte enligt kön” (se sidorna 20–23, 25–26, 34–37).

En av respondenterna menar att pojkar tar mera utrymme i till exempel en samlingssituation. Hen menar att det är viktigt i den situationen att också lyfta fram flickorna och inte låta pojkar avbryta utan poängtera vems tur det är att tala. Hen tillägger att:

”överlag tycker jag nog att pojkar tar mera över en samling och att man där måste tänka till och släppa fram flickorna också, det händer också ofta att man vid påklädningen tar och hjälper pojkar före och hjälper honom så att det skall bli lugnare eftersom att påklädningen är en bökig situation, samtidigt skall flickorna kämpa och kämpa och klara sig, det försöker vi nog tänka på här att ingen skall slippa undan lättare”.

I litteraturen kan man läsa att varje gång en pedagog behandlar flickor och pojkar olika så bidrar vi med att upprätthålla ett diskriminerande mönster. Observationer av barngrupper visar att det ofta är just så att pojkar får gå före för att undvika att det blir stökigt (se sidorna 27–28). Enligt litteraturen finns det dock också forskning som visar att pojkar inte är särskilt lika varandra. Åsikten om att pojkar tar mera talutrymme och har vildare lekar berodde enligt denna studie som Eidevald 2014 nämner på enstaka pojkar och då dessa uteslöts ur gruppen fanns det inte mera någon skillnad i talutrymme (se sidan 16, 32–33).

En annan respondent svarar att:

”jämställdhet alltid börjar med medvetenhet, men måste vara medveten om hur man pratar och jobbar med barnen. Man behöver vara medveten om att jämställdhetsfrågor finns, vad är jag av för åsikt och hur jobbar vi här”? Hen tillägger ”att man behöver prata om det tills det finns i ryggraden. Sedan finns det perioder då det ploppar upp tydligare och det behöver diskuteras ytterligare, ofta på grund av många stereotyper eller att någon säger att en flicka kan inte eller en pojke kan inte osv. Man kan ta upp det via sagor, bilder eller diskussioner som ifrågasätter” (se sidan 15, 17).

En respondent betonar hur hen bemöter barn och vuxna. Hen poängterar att det är viktigt att man ser barnet och inte till exempel uppmärksammar kläder och utseende. Hen betonar också vikten av språket och att det är viktigt att tänka på hur man kommunicerar med barn.

Enligt litteraturen hävdar Lif 2018 att pedagoger ofta bidrar till ojämställdhet mellan könen inom småbarnspedagogiken genom att tilltala flickor och pojkar på olika sätt (Se sidan 18). Hälften av respondenterna berättar att de brukar diskutera stereotypa könsroller med barnen ofta genom att ifrågasätta det som vi ofta tar för givet som att flickor skall se ut på ett visst sätt och pojkar på ett annat. En av dem berättar att hen ibland tagit upp olikheter med barnen genom att dra paralleller till sig själv eftersom att hen själv alltid varit en så kallad ”pojkflicka”. Enligt litteraturen är det viktigt att se barnet som person och inte uppmärksamma efter utseende och klädval. Det händer ofta att flickor uppmärksammas för sina kläder eller för att de upplevs som söta medan man oftare tilltalar pojkar vid namn, ordvalen är ofta grövre då pojkar tilltalas. Enligt litteraturen så tilltalas också flickor med mera ord än pojkar, pojkarna berövas alltså ofta språk (se sidan 10–12). Det är viktigt att bekräfta barnet som person genom att tänka på hur man kommunicerar och tilltalar dem (se sidan 23).

11.6 Daghemmets ansvar

Jag ville få reda på ifall respondenterna upplever att daghemmet de arbetar tar gemensamt ansvar för att barnen behandlas jämlikt. Den åttonde frågan löd därmed, *anser du att daghemmet som du jobbar på tar ansvar för att barn behandlas jämlikt?* Samtliga respondenter svarade att de upplever att daghemmet som de jobbar på tar ansvar för att barn behandlas jämlikt. Samtliga respondenter uppgav också att det är svårt att säga hur det fungerar på andra avdelningar än den man själv jobbar på men att alla nog försöker tänka till. Man kan alltså konstatera att respondenterna upplever att daghemmet tar ansvar för jämställdheten men egentligen visste de inte hur det var på övriga avdelningar. En av respondenterna tillägger dock att visst händer det ibland att man arbetar mot sina principer och till exempel hjälper en pojke före en flicka för att undvika att det blir stökigt, hen tillägger ytterligare att:

”man borde tänka till mera och inte ha så bråttom, vart har man bråttom”.

En av respondenterna menar att jämställdheten har lyfts upp till allas och medvetande på arbetsplatsen, hen tillägger att även om det är omöjligt att veta hur de jobbar på andra avdelningar så borde alla vara på pass medvetna att de inte stärker de traditionella könsrollerna i alla fall (sidan 8–18). En annan respondent tycker att de på hens arbetsplats fått bra stöd från chefen men tillägger att det alltid kommer att finnas olikheter kollegor emellan eftersom att man har studerat olika år och olika ställen, men att det ofta inte rör sig

om saker som man inte kan diskutera sig fram till. Respondenten ifråga har själv studerat i Sverige för ett par år sedan och menar hen har en hel del genuspedagogik med sig från studietiden. En annan respondent tillägger att hen upplever att de på hens arbetsplats är mycket genussensitiva och att det inte framkommit på något personalmöte eller dylikt att det kulle vara på något annat sätt. Samma respondent tillägger också att chefen på daghemmet ofta poängterar vikten av ett gott bemötande.

Jag tolkar respondenternas svar som att de upplever att deras arbetsplats tar ansvar för att flickor och pojkar behandlas jämställt. Jag tolkar det som att respondenterna är mycket positiva till att arbeta för att vidga könsrollerna samt för jämställdhet. Jag upplever ändå en osäkerhet i svaren som gör att jag vill kopplara respondenternas svar till teoridelen. I teoridelen tar jag upp vikten av att göra upp en plan för vart man vill nå med jämställdhetsarbetet. Först måste man bli medveten och identifiera eventuella problem till exempel genom observation, efter att resultatet analyserats så kan man göra upp en handlingsplan. På så sätt synliggör man lättare problematiken och man får pröva sig fram till olika lösningar för att nå sitt mål. Gör man dessutom upp en tabell över händelseförloppet är det lätt att utvärdera och därigenom se var som lyckades och vad som bör göras annorlunda (se sidan 26–27).

11.7 Stöd från kommunen och ledningen

För att kunna arbeta jämställt på ett daghem och mot ett gemensamt mål behövs stöd från kommun och ledning. Jag ville få reda på ifall respondenterna upplever att de får stöd från kommunen och ledningen. Jag frågade, *känner du att ni pedagoger får det stöd ni behöver från ledningen och kommunen för att arbeta mot traditionella normer och jämställdhet mellan flickor och pojkar?* Hälften av respondenterna anser att de får bra stöd från daghemsföreståndaren på sin arbetsplats, medan en anser att hen inte fått något stöd alls, det bör dock tilläggas att hen inte arbetat så länge på daghemmet. Samtliga respondenter anser att de inte fått stöd från kommunen varav en tillägger att hen gärna skulle ta emot mera stöd. Av svaren att döma kan man se att hälften upplever att de fått och får stöd av sin närmaste chef.

Ytterligare ville jag få reda på om respondenterna skulle vilja ha mera stöd i ämnet. Min sista fråga var, *upplever du att du skulle vilja ha ett större stöd i hur du skulle kunna arbeta*

mera jämställt mellan könen samt vidga könsrollerna? Även på denna fråga svarade samtliga respondenter att de skulle vilja ha mera stöd, en tillägger att:

”det skulle vara intressant att veta hur man skulle kunna arbeta mera jämlikt”.

En annan respondent drar paralleller till den föreläsning hen varit på som berörde ämnet och menar att den nog öppnade ögonen, hen tillägger:

”har vi till exempel böcker som gynnar båda könen utan att förstärka traditionella könsroller”

samma respondent menar också att det ofta inte handlar om så stora förändringar utan om idèer som ofta inte skulle vara så svåra att förverkliga. Av svaren kan man göra bedömningen att respondenterna vill ha mera stöd från kommunen och ledningen i det jämställda arbetet mellan flickor och pojkar.

Jag ville också veta vilket stöd de önskade sig. Samtliga respondenter svarade att de skulle vilja gå på föreläsningar och skolning i ämnet. En tyckte att ett seminarium där man också får utbyta tankar med andra skulle vara intressant. En annan respondent tycker att studiebesök är givande och tillägger att:

”man kan ju inte räkna med att slippa till Island som min kollega, men man skulle kanske kunna besöka daghem här i närheten och diskutera, ofta diskuterar man ju enbart med personalen på samma enhet”.

Hälften av respondenterna påpekar att det är synd att man nästa enbart får gå på skolningar som kommunen ordnar nuförtiden, eftersom att det ordnas så mycket intressanta föreläsningar och skolningar av andra aktörer så som Folkhälsan. Samma respondenter tillägger också att det ofta bara är ett fåtal av kollegiet som får delta då det ordnas någonting, vilket gör att en stor del av personalen går miste om en hel del kunskap. Även om de pedagoger som var på skolningstillfället eller föreläsningen delger de övriga i personalen så finns risken att viktiga detaljer och nyanser faller bort. En av respondenterna nämner att de två senaste åren är det mest skolningar som rör den nya läroplanen som ordnas. Hen tillägger dock att hen upplever att detta ämne har kommit upp mera i den nya läroplanen som vi följer nu. I teoridelen tar jag upp grunden för planen för småbarnspedagogik. I värdegrunden tar man upp jämställdheten så här:

”Småbarnspedagogiken främjar det finländska samhällets demokratiska värderingar så som likvärdighet, jämlikhet och mångfald. Alla barn ska få möjligheter att utveckla sina färdigheter och göra sina val oberoende av förväntningar baserade till exempel på kön, ursprung, kulturell bakgrund eller andra orsaker som gäller barnet som person. Det är av stor vikt att personalen skapar en atmosfär som respekterar mångfald. Vår Småbarnspedagogik bygger på ett nyansrikt finländskt kulturarv som fortsätter att formas samt omformas genom samverkan mellan barnen, deras vårdnadshavare och personalen” (se sidan 28–29).

I planen nämns också barns egenvärde: *”Alla barn har rätt till en god och trygg barndom, det är småbarnspedagogikens uppdrag att främja detta. Småbarnspedagogiken bygger på uppfattningen om barndomens egenvärde. Alla barn skall få vara precis som de är och alla är unika och värdefulla. Alla barn har rätt att bli hörda, sedda, tagna i beaktande och förstådda som individer och som medlemmar i sin grupp” (se sidan 28).*

Jag upplever att respondenterna ställer sig mycket positivt till att få mera skolning och stöd i hur man vidgar könsroller samt i jämställdhetsarbete. De framhåller att de gärna skulle ta emot mera stöd och en av respondenterna nämner efter intervjutillfället att på den utbildning hon gick i Sverige fick hon mycket skolning i genusfrågor och genuspedagogik, men att alla inte har fått detta med sig från studietiden. För att kunna arbeta målmedvetet behövs kunskap. I samhället vill man uppnå jämställdhet men för att nå dit behövs kunskap. Olofson 2007, menar att genom att ta fasta på några viktiga pedagogiska grundprinciper så kan man nå en god kvalitet och goda resultat i jämställdhetsarbetet. Hon menar att vi skall tillföra inte ta ifrån. Vi behöver möta barnen där de befinner sig, vi behöver ta fasta på det positiva och stärka det och slutligen behöver vi göra inlärningen lustfylld och effektiv genom att använda oss av leken (se sidorna 20–22).

12 Slutdiskussion och kritisk granskning

I slutdiskussionen kommer jag att sammanfatta syftet med examensarbetet samt presentera det centrala i examensarbetet. Jag kommer att göra en kritisk granskning av undersökningen samt sammanknyta teorin med resultatet av undersökningen.

Syftet med detta examensarbete var att studera jämställdhet mellan flickor och pojkar samt könsnormer inom småbarnspedagogiken. Genom intervjuer med lärare inom småbarnspedagogiken ville jag ta reda på om pedagogerna upplever jämställdhet mellan könen inom småbarnspedagogiken samt om de känner att de får det stöd de behöver från kommunen och ledningen för att kunna arbeta jämställt med flickor och pojkar.

Jag valde att skriva om detta aktuella ämne eftersom ämnet tilltalar mig, jag anser att ämnet är både intressant och viktigt! Jämställdhet och normer som berör kön är mera aktuellt än någonsin och överallt i samhället blir man påmind om vad som förväntas av oss beroende på vilket kön vi har. Jag har själv erfarenhet av att arbeta inom småbarnspedagogiken och även om jag alltid intresserats av dylika frågeställningar så har jag inte i så stor grad reflekterat över hur jag bemöter flickor och pojkar i mitt arbete. Eftersom att jag nu är mamma till både en pojke och en flicka så har detta ämne blivit mera påtagligt för mig personligen.

Intervjuerna har ägt rum på två olika daghem i Österbotten. Jag har intervjuat två pedagoger på vardera daghem det vill säga sammanlagt fyra pedagoger som alla arbetar som lärare inom småbarnspedagogiken. Jag valde att använda mig av kvalitativ intervju eftersom att jag ville höra respondenternas berättelser och inte riskera att gå miste om viktiga detaljer och nyanser.

Enligt teorin är det viktigt att jämställdhetsarbete blir en del av vardagen redan inom småbarnspedagogiken. För att vi skall kunna arbeta jämställt och därmed ge flickor och pojkar samma förutsättningar så behöver vi vidga könsrollerna. Det är något som vi pedagoger ständigt behöver ha med oss för att kunna uppnå jämställdhet. För att citera en av respondenterna ” *man behöver prata om det tills det finns i ryggmärken* ” Men för att nå dit behövs medvetenhet och mod men framför allt kunskap. Mod att se sig runt på sin verksamhet och hitta de rådande bristerna i sitt egna arbete. Det är viktigt att personalen tillsammans kartlägger normer och könsstereotypa värderingar för att komma framåt. Det kan ofta upplevas som svårt och känsligt att få en början på jämställdhetsarbetet samt att komma till insikt om vad man själv eventuellt gör som stärker de traditionella könsrollerna istället för tvärtom. Därför skulle det vara viktigt att få skolning i ämnet av en sakkunnig. Teorin påvisar också att det finns en uppfattning om att man inom småbarnspedagogiken arbetar jämställt men att vid närmare granskning av arbetsätt så kan motsatsen bevisas.

Min undersökning visar att det finns kunskap i ämnet och intresse hos pedagogerna vad gäller jämställdhetsfrågor. Jämställdhetsfrågor är inte något nytt fenomen för respondenterna. Största delen av dem visste vad jämställdhet är och vad det innebär att brädda könsroller. Jag upplever ändå att det finns en osäkerhet som påvisar att även om respondenterna vet vad begreppen innebär så betyder inte det att de i alla lägen vet var det innebär i praktiken att arbeta jämställt mellan flickor och pojkar. Även om pedagogerna framhöll att de visste vad dessa frågor innebär så kom det också fram att det händer att man genom sina handlingar i bland stärker de traditionella könsrollerna istället för tvärtom. Det

var få av respondenterna som förknippade jämställdhetsarbete med medvetenhet, vilket i teorin är grundstenarna i ett jämställt arbete med barn.

Enligt teorin finns det flera olika aspekter att ta i beaktande för att arbeta med att vidga könsrollerna och för att arbeta jämställt. Det handlar om att bli medveten om hur man arbetar och vad man vill uppnå, att bemöta och se barnet som individ just där barnet befinner sig, att tillföra och inte ta ifrån, att lära genom lek, det handlar om bekräftelse och att synliggöra genom observation.

I undersökningen kan man se att det är då det kommer till att vara medveten det fallerar. Det framkommer mycket tydligt i min undersökning att respondenterna har intresse, viljan att utveckla sig i dessa frågor men att de inte upplever sig få stöd i form av skolning i ämnet. En av respondenterna nämner just det att flera av hennes kollegor har studerat under en tid då dessa frågor inte var aktuella och får man inte skolning i ämnet så kan man ju inte veta hur man skall arbeta. Samtliga respondenter vill ha mera stöd från kommunen i form av skolningar, föreläsningar, seminarium och studiebesök. De poängterar också att de ofta inte får gå på skolningstillfällen som andra aktörer än kommunen ordnar och att kommunen mycket sällan ordnar skolning som inte berör läroplanen eller andra program som behövs i verksamheten.

I undersökningen framkommer att en del av pedagogerna upplever att pojkar får mera utrymme än flickor och att det händer att man hjälper pojkar framför flickor för att undvika att en viss situation skall bli stökig, medan flickorna får klara sig själva. Detta stödjer resultat som framkommer i forskningar i teoridelen. Det framkommer också i min undersökning att en del av pedagoger anser att gränsen mellan det typiskt flickiga och det typiskt pojkiga alltmera börjar suddas ut och en del av respondenterna upplever att jämställdheten nuförtiden är så självklar att man inte längre tänker på det så mycket, men att det kommer perioder då det kommer upp till ytan och behöver diskuteras med barnen. Det tyder på att en del av pedagogerna upplever att de lyckats med att vidga könsrollerna i deras barngrupp.

Då jag granskar mitt arbete kritiskt anser jag att syftet står klart genom hela undersökningen. Det gick bra att koppla teorin till undersökningen enligt mig. Under intervjuerna lade jag märke till att mina frågor gick in i varandra vilket gjorde det svårt för respondenterna att hålla sig till just den frågeställning som jag menade just för tillfället. Nyanserna mellan frågorna blev svaga och det resulterade i att respondenten ibland svarade på frågor jag ännu inte ställt. Eftersom att det inte fanns stora nyansskillnader i frågorna kände jag att det var

viktigt att förtydliga vad det var jag ville få ut av just den aktuella frågan. Jag upplevde ändå att det gick bra att sammanställa resultatet och kunde hålla isär svaren.

Slutligen kan jag konstatera det har varit mycket lärorikt att skriva detta slutarbete. Jag har lärt mig mycket om jämställdhetsarbete inom småbarnspedagogiken och fått många insikter om hur just jag vill arbeta. Det var intressant att använda intervjuer som metod eftersom det var en helt ny erfarenhet för mig. Det uppstod många fina möten och viktiga diskussioner. Jag vill tacka alla som hjälpt mig att förverkliga detta examensarbete inte minst min familj och mina handledare.

Litteraturförteckning:

Bjerrum Nielsen, H. & Rudberg, M. (1991). *Historien om flickor och pojkar*. Lund: Studentlitteratur.

Connell, R.W. (2002). *Om genus*. Göteborg: Daidalos AB.

Dolk, K. (2013). *Bångstyriga barn - Makt, normer och delaktighet i förskolan* (1. Uppl.). Stockholm; Ordfront.

Eidevald, C. (2011). *"Anna bråkar!": Att göra jämställdhet i förskolan*. Stockholm: Liber.

Elvin-Nowak, Y. & Thomsson, H. (2003). *Att göra kön: Om vårt våldsamma behov av att vara kvinnor och män*. Stockholm: Bonnier.

Gens, I. (2002). *Från vagga till identitet: Hur flickor blir kvinnor och pojkar blir män: [teorin bakom pedagogiken på förskolorna Björntomten och Tittmyran]* (2. uppl.). Jönköping: Seminarium.

Giddens, A. & Carle, J. (2003). *Sociologi* (3., omarb. uppl.). Lund: Studentlitteratur.

Glans, H. (2008). *Uppdrag: jämställdhet: Redskap för aktivt förändringsarbete*. Malmö: Liber.

Hamberg, K. Har kvinnor verkligen bredband i sina hjärnor? Om jakten på biologin i "Kvinnligt" och "Manligt". I: Hoveliur, B. & Johansson, E. (2004). *Kropp och genus i medicin*. Lund: Studentlitteratur.

Helén, E., Granholm, M. T. & Alneng, Å. (2007). *På genusäventyr: Metodbok för drama och genus i förskolan*. Stockholm: Natur och kultur.

Hellman, Anette (2010). *Kan Batman vara rosa? [Elektronisk resurs] : förhandlingar om pojkighet och normalitet på en förskola*. Diss. Göteborg : Göteborgs universitet, 2010
Tillgänglig på Internet: <http://hdl.handle.net/2077/22776>

Henkel, K. & Joss, M. (2009). *En jämställd förskola: Teori och praktik* (2. uppl.). Skärholmen: Jämställt.se.

Hirdman, Y. (2003). *Genus: Om det stabila föränderliga former* (2., [rev.] uppl.). Malmö: Liber.

- Holme, I. M. & Solvang, B. K. (1997). *Forskningsmetodik: Om kvalitativa och kvantitativa metoder* (2. uppl.). Lund: Studentlitteratur.
- Jalmert, L. (1981). *Små barns sociala utveckling: En granskning av forskning om spädbarn, mammor, pappor, könsroller och daghem*. Stockholm: Tiden/Folksam.
- John, C., Sabljar, P. v. & John, E. (2005). *Elfte steget - vägen dit: En metodbok för praktiskt jämställdhetsarbete i förskola och skola* (3. uppl.). [Lund: Svenska ESF-rådet i Skåne län.
- Josefson, H. (2005). *Genus - hur påverkar det dig?* (1. uppl.). Stockholm: Natur och kultur.
- Karlsson, L. B. & Piuva, K. (2012). *Genusperspektiv i socialt arbete*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Kvale, S. & Torhell, S. (2009). *Den kvalitativa forskningsintervjun* (2. uppl.). Lund: Studentlitteratur.
- Legato, M. J., Tucker, L. & Helms, E. (2007). *Varför kvinnor alltid kommer ihåg och män alltid glömmes*. Stockholm: Prisma.
- Lif, J. (2008). *Allt du behöver veta innan du börjar arbeta med jämställdhet i skolan*. (1. uppl.). Studentlitteratur.
- Magnusson, E. (2003). *Psykologi och kön: Från könsskillnader till genusperspektiv*. Stockholm: Natur och kultur.
- Odenbring, Y. (2014). *Barns könade vardag* (1. uppl.). Stockholm; Liber.
- Olofsson, B., Kågström, C., Sveriges lärarförbund & Svenska facklärarförbundet. (2007). *Modiga prinsessor och ömsinta killar: Genusmedveten pedagogik i praktiken*. Stockholm: Lärarförbundets förlag.
- Rithander, S. (1991). *Flickor och pojkar i förskolan: Hjälpfröknar och rebeller*. [Solna]: Almqvist & Wiksell.
- Risberg, G. Hur skapas "Kvinnligt" och "manligt"? Teorier om konstruktioner av kön med doktorn som expert. Hovellius, B. & Johansson, E. (2004). *Kropp och genus i medicin*. Lund: Studentlitteratur.
- Svaleryd, K. (2003). *Genuspedagogik: En tanke- och handlingsbok för arbete med barn och unga* (1. uppl.). Stockholm: Liber.

Utbildningsstyrelsen, 2016. Grunderna för planen för småbarnspedagogik 2016. [Online]http://www.oph.fi/download/179348_grunderna_for_planen_for_smabarnspedagogik_2016.pdf [hämtat:2019].

Wahlström, K. (2003). *Flickor, pojkar och pedagoger: Jämställdhetspedagogik i praktiken*. Stockholm: Sveriges Utbildningsradio UR.Wiksell.

Wedin, E. (2014). *Jämställdhetsarbete i förskola och skola* (Tredje upplagan.). Stockholm: Norstedts juridik.

